МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота магістра

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Виконала: магістрантка 2-го курсу,
гр. 8.2314-ср-з-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.І. Фартушна

Керівник: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, д.філос.н., доцент Глазунов В.В.

Рецензент: доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, к.філос.н. Широбокова О.О.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2026 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Фартушній Оксані Іванівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1.Тема роботи Оптимізація системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців
керівник роботи Глазунов Володимир Володимирович, д.філос.н., доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» березня 2025 року № 417-с

2. Строк подання студентом роботи 3 лютого 2026 року

3. Вихідні дані до роботи Бевзенко Л., Бєлєнок О., Бойко Н. Українське суспільство в умовах війни : колект. моногр. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.; Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. 2-ге вид. Київ: Каравела, 2014. 368 с.; Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.; Соціальний супровід ветеранів ато/оос у процесі їх реінтеграції та адаптації до умов сучасного соціуму : метод. рек. / Т. Коленіченко та ін. ; ред. Т. Коленіченко. Київ : Гнозіс, 2021. 160 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити сучасний стан досліджень оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців. 2. Визначити головні поняття дослідження. 3. Визначити принципи та методи дослідження оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців. 4. Охарактеризувати сім'ї загиблих військовослужбовців як клієнтів соціальної роботи. 5. Проаналізувати групи самодопомоги як елемент системи соціально-психологічного консультування сімей загиблих військовослужбовців. 6. Дослідити етичні принципи соціальної роботи з сім'ями загиблих військовослужбовців. 7. Визначити методологію дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців. 8. Проаналізувати результати дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців. 9. Розробити рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Глазунов В.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, д.філос.н., доцент	06.06.2025	06.06.2025
Розділ 2	Глазунов В.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, д.філос.н., доцент	11.08.2025	11.08.2025
Розділ 3	Глазунов В.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, д.філос.н., доцент	15.10.2025	15.10.2025

1. Дата видачі завдання 28 квітня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий – березень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень – червень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Червень – липень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – вересень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Вересень – жовтень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2025	*виконано*

Студент _____ О.І. Фартушна

Керівник роботи _____ Глазунов В.В,

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 82 сторінок, 62 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, СІМ'Я ЗАГИБЛОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.

Мета дослідження: обґрунтування теоретичних і методичних засад формування цілісної та ефективної системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, визначення шляхів її оптимізації.

Об'єкт дослідження: система соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців в Україні.

Предмет дослідження: процес оптимізації механізмів соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців

Методи дослідження: теоретичного аналізу, узагальнення, порівняння, системного підходу.

Гіпотеза: ефективність системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців значно зросте за умови її формування на засадах комплексності, адресності та міжвідомчої координації, із поєднанням матеріальної підтримки, психосоціального супроводу та реабілітаційних заходів.

Висновки: 1. Сучасна соціальна ситуація в Україні, ускладнена повномасштабною війною, посилює вразливість сімей загиблих військовослужбовців. Відсутність ефективної міжвідомчої взаємодії та єдиних стандартів супроводу створює ризики соціальної ізоляції, погіршення емоційного стану членів родин і ускладнює доступ до необхідних послуг.

2. Участь у групах самодопомоги, залучення до психосоціального супроводу та отримання комплексної підтримки значно покращують емоційне самопочуття сімей, сприяють розширенню соціальних зв'язків, зниженню рівня стресу та підвищенню життєстійкості. Виявлена нагальна потреба у розширенні доступності послуг, розробці індивідуальних маршрутів супроводу, удосконаленні комунікації з органами влади та підвищенні професійної готовності фахівців соціальної роботи до роботи з родинами загиблих.

SUMMARY

The qualification work consists of 82 pages, 62 items in the bibliography.

SOCIAL POLICY, SOCIAL PROTECTION, SOCIAL ASSISTANCE, MILITARY PERSONNEL, FAMILY OF A FALLEN SERVICE MEMBER.

The aim of the research is to substantiate the theoretical and methodological foundations for developing a coherent and effective system of social assistance for families of fallen service members and to determine the ways of its optimisation.

Research Object — the system of social assistance for families of fallen service members in Ukraine.

Research Subject — the process of optimising the mechanisms of social assistance for families of fallen service members.

Research Methods: theoretical analysis, generalisation, comparison, and the systemic approach.

Hypothesis: the effectiveness of the social assistance system for families of fallen service members will significantly increase if it is built on the principles of comprehensiveness, targeting, and interagency coordination, combining material support, psychosocial accompaniment, and rehabilitation measures.

Conclusions:

1. The current social situation in Ukraine, aggravated by the full-scale war, increases the vulnerability of families of fallen service members. The absence of effective interagency cooperation and unified standards of support creates risks of social isolation, deterioration of emotional well-being among family members, and restricted access to essential services.

2. Participation in self-help groups, engagement in psychosocial support, and access to comprehensive assistance significantly improve the emotional state of families, contribute to the expansion of social ties, reduce stress levels, and enhance resilience. At the same time, there is an urgent need to expand the availability of services, develop individual support trajectories, improve communication with governmental authorities, and strengthen the professional readiness of social workers to support families of fallen service members.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 7
1.1. Сучасний стан досліджень оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців 7
1.2. Визначення основних понять дослідження: «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна допомога», «військовослужбовці», «сім'я загиблого військовослужбовця» 17
1.3. Принципи та методи дослідження оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців 21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 28
2.1. Сім'ї загиблих військовослужбовців як клієнти соціальної роботи 28
2.2. Групи самодопомоги як елемент системи соціально-психологічного консультування сімей загиблих військовослужбовців 37
2.3. Етичні принципи соціальної роботи з сім'ями загиблих військовослужбовців 48
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 59
3.1. Методологія дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців 59
3.2. Аналіз результатів дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців 64
3.3. Розробка рекомендацій щодо оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців 70
ВИСНОВКИ 76
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 79
ДОДАТКИ 85

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року й набула особливо руйнівного характеру з лютого 2022 року, питання оптимізації механізмів соціального захисту та підтримки вразливих категорій населення набули виняткового значення. Однією з найбільш уразливих і водночас суспільно значущих груп є сім'ї загиблих військовослужбовців — родини, які зазнали непоправної втрати й потребують системної уваги держави та громади.

Втрати годувальника та близької людини спричиняють для таких сімей не лише глибокі психологічні травми, але й низку соціально-економічних викликів: зниження рівня матеріального забезпечення, ризик соціальної ізоляції, обмеження доступу до освітніх, медичних та реабілітаційних послуг. Ситуація ускладнюється тим, що потреби цих сімей є багатовимірними, охоплюють як матеріальну, так і морально-психологічну підтримку, а також потребують створення умов для збереження соціального статусу, продовження особистісного та професійного розвитку членів родини.

Система соціальної допомоги, яка функціонує в Україні, має певну нормативно-правову основу та інституційне забезпечення, проте на практиці залишається фрагментованою. Серед основних проблем – недостатня координація між державними, муніципальними, громадськими та міжнародними структурами, обмеженість ресурсів, відсутність єдиних стандартів комплексного супроводу сімей загиблих. Окремої уваги потребує питання індивідуалізації підходів до надання допомоги, врахування особливостей життєвої ситуації кожної родини, регіональних умов та наявних можливостей громади.

У світлі цих викликів оптимізація системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців постає як нагальне завдання соціальної політики держави та місцевого самоврядування. Її удосконалення має ґрунтуватися на

принципах адресності, комплексності, доступності, гуманності, міжвідомчої координації та партнерства, а також передбачати впровадження інноваційних підходів і підвищення рівня професійної компетентності фахівців соціальної роботи.

Дослідження у цій сфері є важливим не лише для виявлення недоліків чинної практики та розробки науково обґрунтованих рекомендацій, але й для формування нової моделі соціальної підтримки, здатної ефективно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати належний рівень життя, соціальної справедливості та суспільного визнання для сімей, які втратили своїх близьких на захисті України.

Проблемна ситуація пов’язана з невідповідністю між нормативно визначеними гарантіями соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців та реальними результатами її надання на практиці. Попри наявність законодавчої бази, система соціального захисту в цій сфері характеризується фрагментарністю, недостатньою координацією між державними, муніципальними, громадськими та міжнародними структурами, а також обмеженістю ресурсів і спектра послуг.

Реалізація соціальних гарантій часто ускладнюється бюрократичними процедурами, затримками у призначенні та виплаті допомоги, недостатнім рівнем поінформованості сімей про їхні права та можливості. При цьому в практиці соціальної роботи переважають одноразові чи короткострокові заходи матеріальної підтримки, тоді як довгострокові програми психосоціального супроводу, реабілітації та інтеграції залишаються недостатньо розвиненими.

Ситуацію поглиблює обмежена участь громадських та волонтерських організацій у побудові системної взаємодії з державними структурами, що знижує ефективність та гнучкість механізмів допомоги. Відсутність єдиного, комплексного та індивідуалізованого підходу не дозволяє повною мірою задовольнити потреби кожної родини, що втратила свого захисника, і забезпечити належний рівень соціальної стабільності та якості життя.

Об’єктом дослідження є система соціальної допомоги сім’ям загиблих

військовослужбовців в Україні.

Предметом дослідження є процес оптимізації механізмів соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців з урахуванням їхніх потреб, нормативно-правових засад, організаційних підходів та практик соціальної роботи.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методичних засад оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, визначення її ключових елементів, виявлення проблем функціонування та розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її роботи.

Для досягнення мети ми поставили перед собою наступні дослідницькі *завдання:*

1. Проаналізувати сучасний стан наукового вивчення системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців і підходів до її оптимізації;
2. Визначити основні поняття дослідження: «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна допомога», «військовослужбовці», «сім'я загиблого військовослужбовця»;
3. Проаналізувати принципи та методи дослідження оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців;
4. Охарактеризувати сім'ї загиблих військовослужбовців як клієнтів соціальної роботи;
5. Проаналізувати законодавство у сфері надання соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців;
6. Визначити етичні принципи в роботі з сім'ями загиблих військовослужбовців;
7. Визначити методологію дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців;
8. Проаналізувати результати дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців;

9. Розробити рекомендації щодо оптимізації системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців.

Гіпотеза: ефективність системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців значно зросте за умови її формування на засадах комплексності, адресності та міжвідомчої координації, із поєднанням матеріальної підтримки, психосоціального супроводу та реабілітаційних заходів. Реалізація такої моделі за участю державних, громадських та міжнародних організацій, з урахуванням індивідуальних потреб кожної сім’ї та регіональних особливостей, сприятиме підвищенню рівня соціальної стабільності, збереженню якості життя та інтеграції сімей у громаду.

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Сучасний стан досліджень оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців

Розвиток соціальної роботи в Україні щодо військовослужбовців і ветеранів з перших років незалежності був тісно пов'язаний із формуванням державної політики у сфері соціального захисту. Водночас поступово усвідомлювалася необхідність приділяти особливу увагу й членам сімей загиблих військових, які опинялися в складних життєвих обставинах та потребували цілеспрямованої допомоги з боку держави та суспільства.

На початку 1990-х років ухвалено перші законодавчі акти, що визначали статус військовослужбовців та окреслювали принципи їхнього соціального забезпечення. У цих документах було закладено й основи підтримки сімей загиблих, насамперед у питаннях пенсійного забезпечення та пільг. Подальшим кроком стала Концепція гуманітарного і соціального розвитку Збройних Сил України (2004 р.), яка передбачала створення умов для збереження соціальної стабільності у військовому середовищі, включаючи турботу про родини полеглих воїнів.

У 2005 році при Міністерстві оборони України створено Громадську раду, що сприяло налагодженню комунікації між військовим відомством і громадянським суспільством. Саме завдяки цьому зросла увага до проблем родин військових, у тому числі тих, хто загинув у миротворчих операціях чи під час служби. Впровадження у 2009 році служби у військовому резерві актуалізувало питання підготовки механізмів соціальної адаптації не лише резервістів, а й підтримки їхніх родин у разі втрат.

З початком російської агресії проти України у 2014 році виникла масштабна потреба у створенні комплексної системи соціального захисту учасників бойових дій та їхніх сімей. Для держави постала проблема підтримки великої кількості сімей, які втратили годувальників. Це стимулювало розробку програм цільової допомоги, пільгового забезпечення, психологічної підтримки та механізмів інтеграції членів родин загиблих у суспільне життя.

Події 2022 року, пов’язані з повномасштабним вторгненням Російської Федерації, радикально загострили цю проблему. Щодня збільшується кількість сімей, які втрачають своїх близьких на фронті, що потребує якісно нових підходів до оптимізації та подальшого розвитку системи соціальної допомоги. Це актуалізувало як державні, так і наукові зусилля, спрямовані на розробку стратегій підтримки сімей загиблих військовослужбовців – від матеріального забезпечення й правового захисту до психологічної допомоги та створення умов для збереження їхньої соціальної активності.

У цьому розділі буде проаналізовано основні напрями сучасних досліджень у сфері соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами, зокрема сім’ями загиблих, а також окреслено перспективи подальших наукових пошуків у цій галузі.

Аналіз сучасних публікацій свідчить, що спектр наукових підходів є досить широким і відображає складність завдань, пов’язаних із соціальною адаптацією, реінтеграцією та підтримкою як ветеранів, так і членів їхніх сімей. У працях Коленіченко Т.І., Акименко Ю.Ф., Петрик О.Л. та Вербицької А.В. представлено модель соціального супроводу, яка враховує потреби не лише самих ветеранів, а й їхніх родин. Такий підхід є особливо значущим у випадку сімей загиблих військовослужбовців, які стикаються з необхідністю тривалого психологічного супроводу та соціальної інтеграції [4, с.27].

Дослідження Коленіченко Т.І. та Вербицької А.В. присвячені також проблемам працевлаштування та розвитку підприємницької активності ветеранів. Хоча безпосередньо вони розглядають питання трудової інтеграції колишніх військовослужбовців, ці напрацювання мають непряме значення і для

сімей загиблих, адже стосуються механізмів економічної підтримки, які можуть бути використані для членів родин, що втратили основного годувальника.

Карпаш О., Рищук Л., Кулик Т. та інші автори вивчають підприємництво та лідерство у контексті сталого розвитку. У контексті нашого дослідження цей підхід варто розглядати як можливий ресурс для членів сімей загиблих, які прагнуть досягти економічної незалежності через започаткування власної справи або участь у соціально орієнтованих проєктах.

Правові аспекти соціального захисту ветеранів досліджує Кучеренко С.А., аналізуючи чинне законодавство та пропонуючи практичні рекомендації. У цьому контексті важливою є і правова база, що регулює соціальне забезпечення родин загиблих військових: питання пенсій, пільг, матеріальної допомоги та правового супроводу залишаються ключовими складовими ефективної системи соціальної роботи.

У контексті вивчення міжнародного досвіду реінтеграції військовослужбовців заслуговує на увагу праця Фрідріха Ю. та Луткефенда Т., де проаналізовано ефективні практики підтримки ветеранів у різних країнах та визначено можливості їхнього застосування в українських умовах. Важливо, що в міжнародних підходах значне місце займає підтримка сімей загиблих військовослужбовців, включаючи психологічний супровід, матеріальну допомогу та інтеграцію у громаду, що може стати цінним орієнтиром для національної політики.

Дослідження Марценюк Т. та співавторів акцентують увагу на гендерних аспектах ветеранської проблематики, розглядаючи специфічні потреби жінок і чоловіків у процесі реінтеграції. У цьому контексті постає важливе завдання – урахування гендерних чинників і при наданні допомоги сім’ям загиблих військових, оскільки втрати мають різний вплив на вдовиць, дітей, батьків та інших членів родини.

Сучасні дослідження демонструють тенденцію до міждисциплінарності: у працях багатьох авторів поєднано методи соціальної роботи, психології, економіки та права. Такий комплексний підхід створює підґрунтя для розробки

програм не лише для самих ветеранів, а й для їхніх родин, особливо сімей загиблих, які потребують одночасного вирішення фінансових, правових та соціально-психологічних проблем.

Аналіз літератури також свідчить про зростання ролі громадських організацій та волонтерських ініціатив у сфері підтримки. У рекомендаціях, розроблених БО «БФ «Стабілізаційна підтримка», наголошено на необхідності поєднання державних і громадських зусиль у розбудові системи соціальної допомоги. Особливе значення це має для родин загиблих військових, оскільки саме громадські ініціативи часто першими реагують на їхні потреби, забезпечуючи адресну допомогу, психологічний супровід і підтримку у процесі подолання втрати.

Таким чином, сучасний стан наукових досліджень у сфері соціальної роботи з військовослужбовцями характеризується багатоманітністю підходів, що відображає комплексність проблеми. При цьому чітко простежується необхідність системних рішень, які б охоплювали питання оптимізації системи соціальної допомоги для сімей загиблих воїнів**.**

Варто виокремити також фундаментальні дослідження Тетяни Захаріної, яка здійснила комплексний теоретичний аналіз проблеми соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни. Її науковий підхід ґрунтується на системному, особистісно-орієнтованому, андрагогічному, екосистемному, соціокультурному та середовищному підходах, що дозволяє всебічно розкрити складність реінтеграційної проблематики. У працях дослідниці визначено зміст і структуру реінтеграційного середовища університетів, що є вагомим внеском у розуміння ролі закладів освіти у підтримці ветеранів.

Особливого значення набуває розроблена Т.І. Захаріною концепція соціальної реінтеграції ветеранів у процесі професійного навчання, яка поєднує методологічні, теоретичні та методичні засади. Запропонована дослідницею структурно-функціональна модель соціальної реінтеграції ветеранів у закладах вищої освіти може бути адаптована й для роботи з членами сімей загиблих

військовослужбовців, оскільки освітнє середовище створює умови не лише для перепідготовки, а й для соціально-психологічної підтримки та інтеграції в громаду [17, с.89].

Значним внеском у наукову дискусію стало визначення критеріїв соціальної інтеграції ветеранів та опис рівнів їхньої реінтеграції, що дає змогу оцінювати ефективність програм підтримки. Такі критерії можуть бути поширені й на оцінку заходів, спрямованих на сім'ї загиблих військовослужбовців, які так само потребують індикаторів якості соціальної допомоги – від матеріального забезпечення до психологічної стійкості.

Окремо у працях Т.І. Захаріної розглянуто питання підготовки фахівців соціальної роботи до супроводу ветеранів у процесі їх реінтеграції. Цей аспект має важливе значення й для нашої теми, адже формування компетентностей соціальних працівників щодо роботи з родинами загиблих воїнів є запорукою належного рівня соціальної підтримки, психологічної допомоги та забезпечення сталого розвитку цих сімей у громаді.

Важливим джерелом інформації для соціальних працівників, які здійснюють супровід ветеранів, військовослужбовців та їхніх родин, є посібник «Захист прав ветеранів та інших військовослужбовців АТО/ООС адміністративними судами України». Хоча він призначений передусім для суддів та працівників судової системи, у ньому міститься цінна інформація, що може бути використана соціальними працівниками для більш ефективного захисту прав клієнтів, зокрема й сімей загиблих військових.

Особливо значущим для соціальних працівників є розуміння конституційних гарантій права на соціальний захист, правових основ встановлення статусів (учасник бойових дій, ветеран військової служби, інвалід війни, член сім'ї померлого військовослужбовця) та механізмів реалізації соціальних гарантій. Для сімей загиблих військових ця інформація має практичне значення, адже дозволяє правильно оформлювати пільги, отримувати належні виплати й забезпечувати правовий захист у разі виникнення спорів.

Вартісними є також розділи посібника, присвячені забезпеченню житлом, наданню земельних ділянок, гарантуванню права на працю та пенсійному забезпеченню ветеранів. Хоча ці положення адресовані насамперед самим військовослужбовцям та учасникам бойових дій, вони мають пряме відношення і до родин загиблих, які нерідко залишаються без основного годувальника. Для таких сімей питання житла, працевлаштування та пенсійного забезпечення є визначальними у подоланні соціальних ризиків і збереженні життєстійкості.

Опанування викладених у посібнику правових аспектів захисту прав ветеранів і військовослужбовців дозволяє соціальним працівникам не лише підвищити якість супроводу ветеранів, а й сформувати більш кваліфікований підхід до роботи з сім'ями загиблих воїнів, забезпечуючи комплексну підтримку – від юридичних консультацій до соціальної адаптації.

Продовжуючи аналіз, варто окремо звернути увагу на методичний посібник «Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності офіцерів військових частин, територіальних центрів комплектування та соціального супроводу», підготовлений колективом авторів під патронатом НДЦ гуманітарних питань ЗС України.

Посібник «Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності офіцерів військових частин, територіальних центрів комплектування та соціального супроводу» *є* вагомим внеском у розвиток практичних аспектів соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами. У ньому представлено системний підхід до організації соціального супроводу в Збройних Силах України та детально окреслено, які саме соціальні послуги можуть надаватися військовослужбовцям, членам їхніх сімей, а також сім'ям загиблих, зниклих безвісти чи полонених.

Особливу цінність для фахівців соціальної роботи становить опис ключових етапів роботи з цими категоріями осіб: від виявлення тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, і оцінки їхніх потреб – до ухвалення

рішень про надання відповідних послуг та подальшої оцінки ефективності здійсненої допомоги. Для сімей загиблих цей алгоритм є критично важливим, адже він дозволяє вибудовувати індивідуалізовану траєкторію підтримки, яка охоплює як матеріальну допомогу, так і психологічний супровід.

У посібнику також акцентовано на необхідності налагодження взаємодії офіцерів військових частин та територіальних центрів комплектування з органами державної влади, місцевого самоврядування й громадськими організаціями. Саме така координація є запорукою ефективного соціального супроводу, особливо у випадках, коли йдеться про сім'ї загиблих військовослужбовців, які потребують комплексної підтримки відразу з кількох джерел.

У контексті сучасних викликів, зумовлених російсько-українською війною, цей ресурс демонструє важливість системного підходу до вирішення соціальних проблем військових і їхніх родин. Для соціальних працівників він може стати практичним дороговказом у реалізації програм допомоги сім'ям загиблих воїнів, забезпечуючи узгодженість між правовими, соціальними та психологічними механізмами підтримки.

Продовжуючи аналіз наукових джерел, слід звернути увагу й на внесок психологів у розвиток практики соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами. Так, збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» містить широкий спектр досліджень, у яких розглядаються питання психологічної допомоги військовим та ветеранам. Ці матеріали є важливим підґрунтям для розробки програм психологічного супроводу також і для членів сімей загиблих, які стикаються з тривалими наслідками втрати близької людини.

У збірнику представлено праці відомих українських дослідників, що розкривають різні аспекти психологічної реабілітації військовослужбовців та їхніх родин. Так, О.А. Блінова аналізує досвід психологічної реабілітації учасників АТО та членів їхніх сімей, що має особливе значення для розуміння

потреб сімей загиблих, які переживають тяжку втрату та потребують комплексного психологічного супроводу. А.А. Булан зосереджується на специфіці переживання психоемоційних станів військовослужбовців, а В.Ф. Вінтоняк досліджує процеси саморегуляції поведінки у військових спеціалістів. В.М. Вілко розглядає проблеми подолання стресу та посттравматичного стресового розладу, що напряму стосується і членів родин полеглих воїнів, адже вони також стикаються з симптомами травматизації через втрату близької людини.

Богучарова О.І. та А.А. Голотенко досліджують соціально-психологічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб, що актуально і для сімей загиблих військовослужбовців, які часто вимушені змінювати місце проживання. Зяблюк Т.В. вивчає розвиток мотивації професійної військової діяльності, тоді як Ковальчук О.П. аналізує вплив значущих життєвих подій на адаптацію поранених бійців, що може бути співвіднесено з адаптацією сімей, які пережили втрату годувальника [30, с.117].

Праці Сурмака Ю.Р. та Кудрик Л.Г. присвячені пошукам шляхів подолання посттравматичних стресових розладів, а Сябренко Г.П., Колєва Г.М. та Козачинський Ю.О. розглядають особливості психологічної підготовки військовослужбовців спецпідрозділів. Усі ці дослідження створюють важливе підґрунтя для розробки програм психологічної допомоги, які можуть бути адаптовані й до роботи з родинами загиблих воїнів, що потребують не меншої підтримки, ніж самі ветерани.

Варто зазначити, що ця конференція є лише одним із багатьох наукових форумів, присвячених проблематиці психологічної підтримки військових і ветеранів. Подібні заходи регулярно проводяться в українських наукових та освітніх установах, що засвідчує зростання інтересу до вивчення комплексної підтримки як військовослужбовців, так і їхніх родин.

Продовжуючи аналіз наукових джерел у сфері соціальної роботи з ветеранами та військовослужбовцями, слід окремо відзначити низку публікацій, які акцентують увагу на правових аспектах їхнього соціального

захисту. Так, Пінчук Р.С. та Письменна О.П. розглядають проблеми правового захисту ветеранів війни, аналізуючи недоліки чинного законодавства. Особливе значення у контексті нашої теми має праця С. Петрцеченка та І. Бомбергера, які звертають увагу на права членів сімей учасників АТО щодо отримання пільг, висвітлюючи як теоретичні, так і практичні аспекти реалізації цих прав. Це дозволяє зробити висновок, що правовий захист сімей загиблих військовослужбовців залишається одним із ключових напрямів удосконалення сучасної системи соціальної роботи в Україні.

Історичний аспект державної політики у сфері соціального захисту ветеранів висвітлено у праці Г. Гордієнко та В. Гордієнко, де проаналізовано досвід повоєнної України 1945–1950 рр. Дослідження дозволяє простежити еволюцію державних підходів до підтримки колишніх військовослужбовців і членів їхніх сімей у післявоєнний час, що є цінним для осмислення сучасної політики, зокрема в частині оптимізації системи допомоги родинам загиблих воїнів.

Важливим напрямом наукових пошуків є аналіз регіональних програм соціального захисту. Так, Рожко О.О. та Хожило І.І. розглядають обласну цільову програму *«Ветеранський погляд»* як складову національної системи соціального захисту населення. Подібні дослідження демонструють, що регіональні ініціативи здатні забезпечити адресну допомогу не лише ветеранам, а й сім’ям загиблих, враховуючи локальні потреби громад.

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, серед яких значну частку становлять ветерани та родини загиблих військових, є предметом уваги К. Лободи, яка аналізує роль держави у протидії сепаратизму в Україні. У цьому контексті проблематика соціальної підтримки поєднується з питаннями національної безпеки та згуртованості суспільства.

Особливу увагу варто звернути на дослідження Ю. Кашпур, В. Вінса та Т. Кузьменко, які розглядають особливості переживання соціальної ізоляції учасниками процесу ресоціалізації під час пандемії COVID-19. Отримані результати важливі й для розуміння стану сімей загиблих, адже вони так само

переживають ізоляцію та потребують соціально-психологічної підтримки в умовах нових викликів.

У цьому руслі цінним є внесок Б. Лазоренка та К. Кальницької, які розробили теоретичну модель соціально-психологічного супроводу реадаптації ветеранів у контексті гібридної війни та миру. Вона включає реабілітаційно-профілактичні, соціально-адаптаційні, дослідницькі та інформаційні елементи, що може бути адаптовано і для розробки програм підтримки сімей загиблих військовослужбовців, котрі перебувають у стані ретравматизації через втрату близької людини.

Дослідження А.Д. Гавловського, І.А. Голованова та Н.В. Харченко присвячене аналізу реабілітаційних практик учасників операції Об’єднаних сил. Масштабне опитування дало змогу оцінити поширеність стресових розладів та ефективність різних методів психологічної допомоги. Результати цього дослідження можна застосувати й до роботи з родинами загиблих, для яких стресові розлади та складнощі адаптації після втрати є не менш актуальними.

Таким чином, сучасний стан наукових досліджень у сфері соціальної роботи з ветеранами та військовослужбовцями характеризується розмаїттям підходів – від правових (Пінчук Р.С., Письменна О.П.), історичних (Гордієнко Г., Гордієнко В.), психологічних (Блінова О.А., Булан А.А.), соціально-економічних (Коленіченко Т.І., Вербицька А.В.) до моделей реінтеграції та адаптації (Захаріна Т.І., Лазоренко Б., Кальницька К.). Водночас чітко простежується тенденція до розширення цих підходів на сферу підтримки сімей загиблих військовослужбовців, що стає необхідною умовою оптимізації та зміцнення ефективної та цілісної системи соціальної допомоги в умовах триваючих воєнних і постпандемічних викликів.

1.2. Визначення основних понять дослідження: «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна допомога», «військовослужбовці», «сім'я загиблого військовослужбовця»

У дослідженні ми будемо розглядати соціальну політику як складову загальної державної політики, спрямовану на досягнення соціальної справедливості, забезпечення добробуту та безпеки громадян. Вона постає для мене як цілісна система заходів, що реалізується державою у взаємодії з громадянським суспільством і соціальними партнерами, з метою регулювання соціальних відносин, гарантування прав та створення умов для задоволення базових потреб людини. У контексті теми мого дослідження саме соціальна політика формує підґрунтя для оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, адже саме через її механізми забезпечується доступ цих родин до необхідного захисту й підтримки.

Аналізуючи основи реалізації соціальної політики, спиратимемося на кілька ключових елементів. По-перше, це нормативно-правова база, яка визначає соціальні гарантії та встановлює статус різних категорій громадян, зокрема членів сімей загиблих воїнів. По-друге, це функціонування системи соціального захисту, що включає адресну допомогу та широкий спектр соціальних послуг. По-третє, важливе значення мають соціальні стандарти й нормативи, адже саме вони визначають мінімальні параметри забезпечення населення [37, с.79]. Нарешті, ефективність реалізації соціальної політики неможлива без активної взаємодії державних структур і громадських ініціатив, що дозволяє створювати дієві програми підтримки.

Особливу увагу у своїй роботі я приділяю питанню забезпечення ефективності соціальної політики. Для мене воно полягає у розвитку соціального діалогу, коли держава не лише формально визначає напрями допомоги, а й ураховує реальні потреби громадян. Важливими чинниками я також вважаю якість соціальних послуг, професійність фахівців соціальної сфери та системний моніторинг їхньої роботи. У межах мого дослідження це означає, що соціальна допомога сім'ям загиблих військовослужбовців має бути

не декларативною, а реально дієвою – такою, що відповідає їхнім життєвим потребам, ґрунтується на високих стандартах обслуговування та передбачає постійну оптимізацію механізмів реалізації державних зобов'язань.

Розглядаючи соціальну політику як базову категорію нашого дослідження, я переконуюсь, що її практична реалізація знаходить своє втілення передусім у системі соціального захисту. Саме через соціальний захист держава забезпечує конкретні механізми підтримки тих категорій населення, які потребують особливої уваги. Для сімей загиблих військовослужбовців це означає перетворення задекларованих принципів соціальної політики на реальні гарантії та допомогу в умовах втрати близької людини і зміни життєвих обставин.

У нашому дослідженні визначимо соціальний захист як систему організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на підтримку людини у ситуаціях, коли її власних ресурсів є недостатньо для забезпечення гідного рівня життя. Він постає не лише як формальна діяльність державних інституцій, а як комплексний процес, у якому поєднуються правові гарантії, фінансові механізми та соціальні послуги.

У випадку сімей загиблих воїнів соціальний захист набуває особливої ваги. Це і матеріальна допомога у вигляді пенсій, пільг та виплат; і психологічна підтримка, яка допомагає подолати травму втрати; і правові інструменти, що гарантують реалізацію наданих прав. Я наголошую, що соціальний захист не може обмежуватися виключно матеріальним виміром. Для цих родин важливо створювати умови для інтеграції у громаду, забезпечувати доступ до якісних освітніх і медичних послуг, а також надавати можливості для соціальної активності.

Важливим елементом цього процесу є використання технологій соціального захисту. Йдеться про цілеспрямовані методи та інструменти, що забезпечують ефективність надання допомоги [45, с.53]. Серед них особливе значення мають:

1. Соціальне консультування, яке дозволяє зорієнтувати членів родини у їхніх правах, можливостях та доступних послугах;

2. Кейс-менеджмент, завдяки якому вибудовується індивідуальна траєкторія підтримки сім'ї з урахуванням її специфічних потреб;

3. Соціальний супровід, що передбачає довготривалу взаємодію фахівця з клієнтом і допомагає поступово відновлювати соціальні функції;

4. Медіація, яка використовується для врегулювання конфліктів та напружених ситуацій у сім'ях, де втрата військовослужбовця призвела до кризових явищ;

5. Технології групової роботи, спрямовані на взаємопідтримку серед осіб, які переживають подібні втрати (групи взаємодопомоги, групи підтримки);

6. Інформаційні технології, зокрема електронні реєстри пільг, онлайн-сервіси отримання консультацій чи послуг, що спрощує доступ до соціального захисту.

Ефективність системи соціального захисту визначається не лише обсягами фінансування, але й якістю застосування цих технологій, здатністю системи адекватно реагувати на індивідуальні потреби кожної родини. У цьому сенсі соціальний захист виступає не тільки як формальна складова соціальної політики, але і як динамічна технологічна система, покликана забезпечити соціальну справедливість та довіру громадян до держави а також створює підґрунтя для її подальшої оптимізації щодо сімей загиблих військовослужбовців.

Продовжуючи розглядати систему соціального захисту, я бачу, що її найвідчутнішим проявом для конкретної людини чи родини є соціальна допомога. Саме через неї абстрактні політичні та правові норми набувають реального змісту, перетворюючись на матеріальну підтримку, послуги чи інші ресурси, які допомагають подолати складні життєві обставини.

У моєму дослідженні соціальна допомога розглядається як цільове надання матеріальних, фінансових, медичних, психологічних чи інформаційних ресурсів тим, хто опинився у кризовій ситуації. Вона виконує роль «містка»

між задекларованими державою гарантіями та реальними потребами людей. Для сімей загиблих військовослужбовців це може означати одноразові виплати у зв’язку з втратою годувальника, щомісячні пенсійні виплати, забезпечення житлом, отримання пільг на оплату комунальних послуг, медичне обслуговування чи психологічну підтримку.

Важливо, що соціальна допомога має як грошову, так і натуральну форми. Йдеться не лише про фінансові компенсації, але й про забезпечення санаторно-курортним лікуванням, надання путівок у заклади відпочинку та реабілітації, допомогу в отриманні освіти для дітей загиблих воїнів. У своїй роботі я підкреслюю, що ефективність такої допомоги залежить від того, наскільки вона своєчасна, доступна та відповідає конкретним потребам родини.

Особливу увагу я приділяю технологіям надання соціальної допомоги. Це:

- індивідуальне планування допомоги – визначення конкретних потреб кожної сім’ї та формування персоналізованого пакету підтримки;
- цільові програми – реалізація державних та місцевих програм для сімей загиблих, що охоплюють житлове забезпечення, освітні стипендії, медичні пільги;
- громадсько-державне партнерство – взаємодія державних структур із громадськими організаціями та фондами, які часто забезпечують більш гнучку та адресну допомогу;
- цифрові сервіси – впровадження електронних кабінетів отримувачів допомоги, де родини можуть подавати заяви, відслідковувати статус звернень та отримувати консультації онлайн.

Ми також звертаємо увагу на те, що соціальна допомога для сімей загиблих воїнів не зводиться лише до матеріальної підтримки. Вона має важливий психосоціальний вимір: підтримка у подоланні втрати, створення спільнот взаємодопомоги, залучення до суспільної діяльності. Це дає можливість не лише забезпечити базові потреби, але й сприяє інтеграції родини у нові соціальні умови, відновленню її життєстійкості та гідності.

Таким чином, у контексті нашого дослідження соціальна допомога постає як ключовий інструмент державної та суспільної підтримки сімей загиблих військовослужбовців. Вона поєднує в собі матеріальні, правові й психологічні елементи, а її ефективність визначається здатністю адаптуватися до індивідуальних потреб і забезпечувати не лише виживання, а й повноцінне життя після втрати, стаючи водночас одним із центральних напрямів оптимізації функціонування системи соціального захисту щодо цієї категорії сімей.

1.3. Принципи та методи дослідження оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців

При дослідженні системи соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців ми спираємося на ключові загальнонаукові принципи, що забезпечують наукову обґрунтованість і достовірність результатів. Найважливішим є принцип об'єктивності, який вимагає неупередженого розгляду всієї сукупності чинників, що визначають соціальне становище цих сімей. Це означає врахування не лише матеріальних потреб, а й психологічних, соціокультурних та правових аспектів їхнього життя, без домінування будь-якого з підходів [23, с.57].

Принцип системності дозволяє аналізувати соціальну підтримку родин загиблих як цілісну структуру, що складається з взаємопов'язаних елементів – державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадських та волонтерських організацій. Тільки завдяки узгодженості їхніх дій можна сформувати ефективну модель допомоги, яка забезпечить сім'ям загиблих належний рівень соціального захисту та підтримки й створить підґрунтя для її подальшої оптимізації відповідно до змінних потреб цих родин.

Комплексність дослідження проявляється у необхідності розгляду проблеми допомоги цим сім'ям у різних вимірах: економічному (забезпечення стабільного доходу та житлових умов), правовому (гарантії держави та

механізми їх реалізації), психологічному (подолання травматичних наслідків втрати близької людини), соціальному (збереження соціальних зв'язків та активності у громаді). Лише всебічний підхід дозволяє адекватно оцінити потреби родин полеглих воїнів і розробити дієві рекомендації щодо оптимізації наявних механізмів соціальної допомоги.

Принцип історизму є важливим для розуміння витоків сучасної системи соціальної допомоги. Аналізуючи досвід підтримки сімей загиблих у попередні історичні періоди, ми отримуємо змогу простежити еволюцію державної політики, виявити її сильні та слабкі сторони й визначити напрями модернізації та подальшого удосконалення й оптимізації практик соціальної підтримки в умовах триваючої війни.

Застосування зазначених принципів пронизує всі етапи нашого дослідження – від формулювання мети й завдань до інтерпретації отриманих результатів. При аналізі законодавчої бази принцип об'єктивності забезпечує критичну оцінку її повноти, а системний підхід дозволяє виявити недоліки у взаємодії різних інституцій. Комплексність дозволяє бачити повний спектр проблем, з якими стикаються сім'ї загиблих військовослужбовців, а історизм – зрозуміти динаміку їхнього соціального становища та передбачити можливі шляхи удосконалення допомоги через її оптимізацію.

Таким чином, саме ці загальнонаукові принципи складають методологічну основу нашої роботи, надаючи їй наукової цілісності та практичної значущості для оптимізації та підвищення ефективності системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців.

Основою нашого дослідження є принцип гуманізму та індивідуального підходу. Ми розглядаємо кожну сім'ю загиблого військовослужбовця як унікальну спільноту зі своїми потребами, ресурсами та досвідом переживання втрати. Це особливо важливо, оскільки умови життя та обставини кожної родини є різними: хтось стикається з фінансовими труднощами, інші – з психологічними або соціальними проблемами. Аналізуючи практики соціального забезпечення, ми звертаємо увагу на те, наскільки вони дозволяють

індивідуалізувати допомогу, роблячи її максимально релевантною для кожної конкретної родини.

Принцип міждисциплінарності відображає комплексний характер проблем, із якими стикаються сім'ї загиблих військовослужбовців. Для їх вирішення необхідна інтеграція знань і практик із соціальної роботи, психології, медицини, права та економіки. Так, надаючи допомогу вдові чи дітям полеглого воїна, соціальний працівник має враховувати не лише емоційний аспект подолання горя, а й питання правового захисту, матеріальної підтримки та соціальної інтеграції.

Ключовим у нашій роботі є принцип практичної спрямованості. Ми не обмежуємося теоретичним аналізом, а прагнемо сформувати рекомендації, що можуть бути застосовані у реальній практиці соціальної роботи з родинами загиблих. Це передбачає, зокрема, оцінку ефективності існуючих програм підтримки та пропозиції щодо вдосконалення механізмів надання допомоги. Наприклад, вивчаючи доступність інформації про державні й громадські ініціативи, ми не лише аналізуємо поточний стан, а й формулюємо конкретні кроки щодо поліпшення інформування родин про їхні права та можливості отримання допомоги.

Застосування цих принципів пронизує всю структуру нашого дослідження. При аналізі законодавчої бази ми оцінюємо, наскільки вона забезпечує можливість індивідуального підходу до потреб різних категорій членів сімей загиблих (вдів, дітей, батьків). Досліджуючи зміст і механізми соціального супроводу, ми розглядаємо його як міждисциплінарний процес, що вимагає залучення фахівців різного профілю. Формулюючи рекомендації, ми керуємося принципом практичної спрямованості, орієнтуючись на створення дієвої системи допомоги, здатної реально поліпшити життя цих родин.

Таким чином, специфічні принципи гуманізму, індивідуального підходу, міждисциплінарності та практичної спрямованості забезпечують не лише академічну цінність нашого дослідження, але й його реальну користь у

вдосконаленні практики соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців в Україні.

У дослідженні соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців нами активно застосовується низка теоретичних методів, які дають змогу глибоко розкрити проблему та сформувати міцне підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу [8, с.29].

Ключовим інструментом на початковому етапі є метод аналізу та узагальнення наукової літератури. Ми ретельно ознайомлюємося з працями, присвяченими питанням соціального захисту родин загиблих воїнів, психосоціальної підтримки вдів і дітей, а також організації правових та матеріальних гарантій. Це дозволяє виявити основні теоретичні підходи та моделі допомоги, визначити фактори, що впливають на якість соціального супроводу таких сімей. Узагальнення отриманої інформації допомагає окреслити сучасний стан наукової думки й виявити прогалини, що потребують додаткового дослідження, зокрема у сфері психологічної реабілітації та інтеграції родин у громаду.

Метод порівняльного аналізу використовується для зіставлення різних підходів до організації соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців. Ми зіставляємо український досвід із міжнародними практиками підтримки родин полеглих воїнів, що дозволяє виявити як особливості національної системи, так і перспективні напрями її вдосконалення. Особливу цінність цей метод має під час аналізу законодавчої бази: порівнюючи нормативно-правові акти різних періодів, ми простежуємо еволюцію державної політики щодо гарантій і пільг для родин загиблих.

Важливу роль у формуванні цілісної теоретичної моделі нашого дослідження відіграє метод узагальнення та систематизації. Після вивчення різних аспектів соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців ми структуруємо здобуті знання у логічну систему, виділяючи ключові напрями допомоги – матеріальний, правовий, психологічний, освітній та соціально-інтеграційний. Це дозволяє побачити внутрішні зв’язки між елементами

системи та розробити рекомендації, що враховують комплексність їхніх потреб. Наприклад, систематизація викликів, пов’язаних із наданням підтримки, дозволяє виокремити психологічні, соціально-економічні та правові бар’єри, які ускладнюють життя цих родин.

Використання теоретичних методів пронизує всі напрями нашого дослідження. У першому розділі вони допомагають сформувати концептуальну основу та методологічне підґрунтя вивчення соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців. У другому розділі ці методи застосовуються для аналізу теоретичних засад соціального супроводу та його нормативно-правового забезпечення з урахуванням особливостей захисту прав і гарантій членів таких родин. У третьому розділі теоретичні підходи створюють основу для розробки методології аналізу контенту онлайн-ресурсів, що містять інформацію про підтримку сімей полеглих воїнів, та для інтерпретації отриманих результатів.

Таким чином, теоретичні методи забезпечують глибину й актуальність нашого аналізу, дозволяючи не лише охарактеризувати стан соціальної допомоги родинам загиблих, а й запропонувати науково обґрунтовані шляхи її вдосконалення.

Поряд із цим у нашому дослідженні застосовується низка емпіричних методів, які дають змогу отримати релевантні дані та глибше зрозуміти практичні аспекти проблеми. Центральне місце посідає метод аналізу контенту інтернет-ресурсів. Ми детально вивчаємо інформаційне наповнення сайтів державних, громадських та волонтерських організацій, які надають підтримку сім’ям загиблих військовослужбовців. Аналізується структура представленої інформації, її повнота, доступність, зрозумілість для користувачів і ступінь актуальності.

Для цього нами розроблено спеціальну систему категорій та критеріїв оцінки, що охоплює доступність відомостей про види допомоги для сімей загиблих, наявність контактних даних, зручність навігації, інтерактивні сервіси для отримання консультацій чи подання заяв онлайн. Результати цього аналізу

є основою для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення цифрової підтримки сімей загиблих військовослужбовців, що особливо важливо в умовах, коли значна частина комунікації з державними органами й благодійними структурами відбувається саме в онлайн-просторі.

Ще одним важливим емпіричним методом нашого дослідження є аналіз документів. Ми опрацьовуємо широкий спектр матеріалів – від нормативно-правових актів до звітів державних установ та громадських організацій. Такий підхід дозволяє отримати фактичні дані щодо стану соціального супроводу сімей загиблих військовослужбовців, його правового регулювання та практичної реалізації. Особливу увагу приділяємо аналізу статистики: кількості сімей, які отримують матеріальну допомогу, забезпечуються житлом, користуються пільгами чи послугами психологічної підтримки. Це дає змогу виявити реальні тенденції, вказати на існуючі проблеми та оцінити ефективність державних і регіональних програм.

Вторинний аналіз соціологічних даних також є вагомим інструментом нашої роботи. Ми використовуємо результати досліджень, проведених різними науковими установами та громадськими організаціями, які стосуються соціального становища родин полеглих воїнів: рівня їхньої поінформованості про права, доступу до послуг, оцінки якості наданої допомоги. Це дає можливість поглибити емпіричну базу без проведення масштабних власних опитувань, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів і водночас забезпечує об’єктивність висновків.

Застосування цих емпіричних методів відбувається на різних етапах дослідження. Під час аналізу законодавчої бази використовується метод аналізу документів для вивчення нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист сімей загиблих військових. Контент-аналіз онлайн-ресурсів стає центральним у третій частині роботи, де оцінюється повнота та доступність інформації для таких родин. Вторинний аналіз соціологічних даних поглиблює розуміння проблем у практиці надання соціальної допомоги та підтверджує висновки статистичними показниками.

Поєднання цих методів дозволяє отримати комплексну та об’єктивну картину стану соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців в Україні. Ми не лише описуємо існуючу ситуацію, а й виокремлюємо конкретні проблеми та визначаємо напрями вдосконалення системи допомоги. Завдяки цьому наше дослідження має як наукове, так і прикладне значення, оскільки пропонує практичні рішення для підвищення ефективності соціального захисту та супроводу родин полеглих воїнів.

Таким чином, у нашому дослідженні поєднано принципи об’єктивності, системності, комплексності, історизму, гуманізму, індивідуального підходу, міждисциплінарності та практичної спрямованості, а також методи аналізу та узагальнення наукової літератури, порівняльного аналізу, систематизації, контент-аналізу вебресурсів, аналізу документів та вторинного аналізу соціологічних даних. Це забезпечує глибину, цілісність і практичну значущість дослідження проблем соціальної підтримки саме сімей загиблих військовослужбовців та створює наукове підґрунтя для оптимізації системи соціальної допомоги щодо цієї категорії населення.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Сім'ї загиблих військовослужбовців як клієнти соціальної роботи

Сім'я є базовою ланкою соціокультурної системи суспільства, що забезпечує передачу духовних цінностей, культурних традицій і формування національної самосвідомості. Вона виступає ключовим середовищем соціалізації особистості, джерелом емоційної підтримки та стабільності, особливо у кризові періоди суспільного життя. В українській культурі сім'я здавна має високе символічне та соціальне значення, адже саме в родинному колі закладаються моральні засади, що визначають життєві орієнтири людини та її почуття належності до нації.

З початком повномасштабної війни сім'я набула ще більшої ваги як осередок збереження людяності й духовної стійкості. У перші місяці воєнних дій саме родинна єдність і взаємна підтримка стали моральною опорою для військовослужбовців і цивільного населення, зміцнюючи віру в майбутнє та підсилюючи почуття спільної відповідальності. В умовах постійної небезпеки та втрат сімейні зв'язки виконують консолідуючу функцію, підтримуючи не лише внутрішню цілісність родини, а й стійкість усього соціуму.

Для багатьох українських родин, які втратили своїх рідних на фронті, сім'я залишається головним середовищем відновлення життєвого балансу, але водночас потребує системної соціальної допомоги. Після загибелі військовослужбовця такі сім'ї стикаються з психологічною травмою, матеріальними труднощами, проблемами соціальної адаптації, що зумовлює необхідність професійного соціального супроводу, спрямованого на збереження їхнього життєвого потенціалу та підтримку соціальної стабільності,

а також на виявлення резервів і напрямів оптимізації наявних механізмів соціальної допомоги щодо цієї категорії родин.

Сфера сімейних відносин в Україні зазнала суттєвих змін унаслідок тривалих воєнних дій та реформування соціально-правового простору. Починаючи з 2014 року, державна політика у сфері сімейного права спрямовується на забезпечення реалізації базових прав громадян, зокрема військовослужбовців і членів їхніх родин, відповідно до нових суспільних умов. Упровадження спрощених механізмів укладання шлюбу, таких як проєкт «Шлюб за добу», стало проявом адаптації державних інституцій до реалій війни, коли потреба у швидкому оформленні правових відносин набуває особливого значення. Такі зміни забезпечили можливість офіційного визнання подружніх стосунків навіть за умов відряджень, мобілізації чи перебування одного з партнерів на передовій, що водночас гарантує юридичний захист сімей військових [36, с.115].

Для жінок військовослужбовців оформлення шлюбу стало не лише проявом особистої відповідальності, а й необхідною умовою правового забезпечення у випадку поранення, полону чи загибелі чоловіка. Офіційний статус подружжя відкриває можливість отримання матеріальної допомоги, оформлення пільг, доступу до інформації про місцеперебування військового, а також участі у прийнятті рішень щодо поховання чи реабілітації. Таким чином, шлюб у воєнний період набуває подвійного значення: як вияву емоційної близькості та моральної підтримки, і як форми соціального захисту, закріпленої державою.

Водночас у суспільстві спостерігаються помітні зміни у сімейній культурі, традиціях та звичаях, пов’язаних зі шлюбом. Зростання кількості військовослужбовців, медиків, волонтерів і ветеранів, які створюють родини в умовах війни, призвело до нових соціальних практик знайомства та побудови партнерських відносин. Ці стосунки часто ґрунтуються на глибокому розумінні спільного досвіду втрат і випробувань, що посилює взаємну підтримку й емоційний зв’язок між членами таких сімей. У разі загибелі одного з подружжя

цей зв’язок трансформується у форму пам’яті, волонтерської діяльності чи громадської участі, що стає важливим ресурсом соціальної стійкості для родини загиблого.

Соціальні мережі в умовах війни стали важливим інструментом не лише інформаційного обміну, а й налагодження міжособистісних контактів, спрямованих на емоційну підтримку, спільну діяльність і створення нових сімей. Активно функціонують онлайн-спільноти за інтересами, у межах яких поєднуються волонтери, військовослужбовці, медики, ветерани бойових дій, внутрішньо переміщені особи. Такі об’єднання виконують не лише комунікативну, а й терапевтичну функцію, стаючи простором взаємодопомоги й соціальної інтеграції.

Серед подібних онлайн-ініціатив поширеними є групи для знайомств між військовими та цивільними громадянами, де спілкування ґрунтується на спільному досвіді участі у волонтерській діяльності чи підтримці фронту. Відповідно до польових матеріалів (Бех, 2023), значна частина таких знайомств переростає у стабільні стосунки й новостворені сім’ї. Цей процес свідчить про появу нових соціальних форматів формування сімей, у яких війна стала не лише фактором руйнування, а й поштовхом до створення нових форм спільності та взаємної підтримки.

Волонтерський досвід багатьох жінок і чоловіків під час війни сприяв появі міжособистісних зв’язків, що поєднують людей зі схожими цінностями, життєвими орієнтирами та прагненням допомагати іншим. На основі емпіричних спостережень можна стверджувати, що спільна участь у волонтерських ініціативах чи допомозі військовим формує відчуття єдності, довіри та взаємної відповідальності, які часто переростають у шлюбні союзи. Для багатьох таких пар спільний досвід подолання труднощів стає основою стабільності майбутньої сім’ї.

Водночас трансформація традиційних уявлень про шлюб і родину в умовах воєнного стану призвела до зміни соціально-побутових практик. Попри постійні ризики та обмеження, зумовлені воєнним часом, більшість українців

не відмовилися від створення сім'ї, навпаки — прагнення узаконити стосунки набуло символічного значення як прояв стійкості, віри в життя й національну тяглість. У цей період відзначається зростання кількості скромних, позбавлених пишності весільних церемоній, що обмежуються колом найближчих родичів і друзів. Такі практики відображають не лише адаптацію до реалій воєнного стану, а й переорієнтацію суспільної свідомості на глибші цінності — родинну єдність, взаємну підтримку та людяність у час випробувань.

Досвід війни суттєво вплинув на соціальну динаміку українських сімей, зумовивши трансформацію як їхніх структурних особливостей, так і функціонального змісту. Формування нових сімейних союзів відбувається не лише у звичних соціальних контекстах, а й у нових цифрових просторах. Онлайн-спільноти, які виникли під час війни, перетворилися на комунікаційні платформи для взаємопідтримки, обміну досвідом, пошуку партнерів та створення родин, що поєднують людей спільними цінностями, патріотичними переконаннями й досвідом участі у волонтерській або військовій діяльності. Ці мережі виконують роль соціального посередництва, що сприяє збереженню відчуття єдності у суспільстві та формуванню нових моделей взаємодії.

Разом із цим війна істотно змінила побутові, соціальні та психологічні умови існування українських сімей. Бойові дії, масові обстріли, втрата житла й соціальної інфраструктури зруйнували звичний ритм життя, обмеживши реалізацію базового права людини — права на безпеку. У таких екстремальних обставинах функції сім'ї звужуються до забезпечення фізичного захисту та виживання, а морально-психологічна напруга стає постійним фоном щоденного життя.

Вимушена міграція значної частини населення, переважно жінок і дітей, у безпечніші регіони України або за кордон призвела до глибоких змін у структурі сімейних стосунків. Розлука з чоловіками, які залишилися на фронті, породила нові форми дистанційної взаємодії, але водночас спричинила емоційні суперечності, втому й відчуття розірваності сімейного простору [35, с.77]. Матері, що перебували у вимушеній еміграції, часто

описують цей період як психологічно складний, позначений постійною тривогою за близьких і внутрішнім конфліктом між потребою безпеки дітей та прагненням повернутися додому.

Розповіді жінок, які повернулися в Україну після тривалого перебування за кордоном, засвідчують важливу тенденцію: прагнення відновити цілісність сім'ї переважає над побутовими зручностями і комфортом життя за межами країни. Для багатьох із них рішення повернутися стало способом збереження родинної єдності й моральної підтримки чоловіка, який воює. У цих історіях виявляється стійке відчуття відповідальності за сім'ю, що формує основу для післявоєнної відбудови родинного життя та водночас потребує підтримки з боку соціальних служб.

Такі приклади демонструють не лише високий рівень родинної солідарності, а й глибину емоційних і психологічних викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців. Особливої уваги потребують ті з них, де втрати стали непоправними: після загибелі члена сім'ї руйнується звичний життєвий уклад, що зумовлює необхідність комплексної соціальної підтримки, спрямованої на подолання наслідків травматичного досвіду та відновлення соціальної рівноваги.

Досвід вимушеної розлуки під час воєнних дій виявив різноманітність емоційних реакцій українських родин. Для одних жінок-переселенок тимчасова відстань між членами сім'ї ставала джерелом глибокого психологічного напруження, для інших — способом збереження безпеки дітей і внутрішнього спокою. Наявні у наукових дослідженнях розповіді свідчать про те, що емоційне навантаження, спричинене тривалою розлукою, залежало від індивідуальної стійкості, особистісних ресурсів та характеру стосунків між подружжям. У багатьох випадках жінки, які залишалися за кордоном тривалий час, відзначали відчуття самотності, невизначеності та емоційного виснаження, тоді як ті, хто вирішив повернутися в Україну, мотивували це потребою відновлення родинної єдності та підтримки чоловіка, що залишався на фронті.

Такі приклади ілюструють глибину психологічних викликів, із якими стикаються українські сім’ї в умовах тривалої війни. Розлука, втрата контролю над життєвими обставинами, вимушене пристосування до нових соціальних умов спричиняють появу напруження у подружніх стосунках і впливають на емоційний клімат у родині. Для соціальних працівників це визначає необхідність цілеспрямованої підтримки сімей, які переживають стан тривалої розлуки або втрати близької людини, адже без зовнішньої допомоги такі ситуації часто призводять до дестабілізації сімейного життя, ізоляції чи соціальної депресії, а значить, вимагають оптимізації відповідних послуг і механізмів соціального супроводу.

Вимушене роз’єднання родини впливає і на процес виховання дітей, змінюючи традиційні моделі взаємодії між поколіннями. Соціальні педагоги та працівники наголошують, що саме сім’я залишається ключовим середовищем національно-патріотичного виховання, формування ціннісних орієнтацій і громадянської свідомості дитини. У кризовий період ці функції набувають особливого значення, адже від збереження моральної цілісності родини залежить психологічна стійкість дітей, їхнє почуття приналежності до спільноти та здатність долати наслідки травматичних подій.

Зібрані свідчення підтверджують, що для багатьох українських родин, навіть у складних обставинах воєнного часу, саме духовні й патріотичні цінності стають моральною основою рішень про повернення на Батьківщину. Усвідомлення своєї участі у відновленні родини та країни водночас зміцнює почуття відповідальності батьків перед дітьми, створюючи умови для формування цілісного національного та сімейного світогляду.

Важливою складовою аналізу сучасної української сім’ї в умовах війни є зміна ролі жінки як дружини, матері, волонтерки та, дедалі частіше, як захисниці. Соціальні трансформації останніх десятиліть, зокрема процеси глобалізації, демократизації суспільства й активного залучення жінок до трудової діяльності, поступово змінили уявлення про гендерні ролі у сімейному житті. Українські жінки все частіше поєднують виконання сімейних функцій із

професійною самореалізацією, беруть участь у прийнятті важливих соціальних рішень, здійснюють волонтерську діяльність і забезпечують матеріальну стабільність родини у складних умовах війни.

В умовах воєнного стану посилюється тенденція до відмови від традиційних патріархальних моделей сімейних відносин. Сучасна жінка, незалежно від свого статусу — цивільного чи військового, — стає рівноправною учасницею родинного життя, активно долучається до прийняття рішень, організації побуту, виховання дітей і соціальної підтримки членів сім'ї. Така зміна сприяє утвердженню принципів партнерства, відповідальності та взаємоповаги, що особливо важливо в кризових умовах, коли сім'я виконує роль психологічного притулку й ресурсу відновлення.

Окремого значення набуває феномен жінок-військових, які нарівні з чоловіками виконують бойові завдання, демонструючи високу стійкість, професіоналізм і громадянську мужність. За даними Міністерства оборони України, жінки становлять близько 15 % особового складу Збройних Сил, що є показником суттєвих зрушень у соціальному сприйнятті ролі жінки у сфері національної безпеки. Участь жінок у бойових діях, волонтерських і медичних підрозділах не лише сприяє зміцненню обороноздатності держави, а й підвищує моральний дух суспільства, формує нові орієнтири жіночої самореалізації.

Досвід жінок-військових та волонтерок, які пройшли полон, втратили побратимів або повернулися з фронту з пораненнями, демонструє високий рівень психологічної витривалості та здатності до відновлення. При цьому вони продовжують залишатися берегинями родини, піклуються про дітей, підтримують чоловіків, братів чи синів, які перебувають на фронті. Суспільне захоплення цими жінками поєднується з усвідомленням того, що вони самі потребують соціальної підтримки, медичної та психологічної допомоги, спрямованої на реінтеграцію у мирне життя.

Трансформація професійної ролі жінки в сучасному українському суспільстві безпосередньо впливає на функціонування сім'ї, визначаючи нові моделі взаємодії між її членами. Водночас військова діяльність чоловіків

зумовлює особливу структуру внутрішньосімейних відносин, у яких відповідальність за повсякденне життя, виховання дітей і збереження емоційного балансу лягає переважно на жінок. Саме вони стають центральними фігурами процесу адаптації сім'ї до умов війни або втрати близької людини, що має безпосередньо враховуватися при оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, орієнтованої на підтримку жінок як ключових носіїв сімейної стійкості.

В умовах воєнних дій значна кількість дружин військовослужбовців виявили високу громадянську активність, долучившись до волонтерської діяльності. Для більшості з них участь у волонтерських ініціативах стала не лише способом підтримки своїх чоловіків, а й формою емоційного самозбереження, каналом соціальної реалізації та взаємодопомоги. Такі жінки беруть участь у приготуванні їжі для військових, забезпеченні їх речовим майном, зборі гуманітарних вантажів, організації медичної допомоги. Ця діяльність виконує не лише утилітарну функцію, а й має виразне психотерапевтичне значення: у процесі спільної праці жінки відновлюють внутрішню рівновагу, долають тривогу та почуття безсилля, формують відчуття причетності до спільної справи.

Волонтерський рух став для дружин військових потужним ресурсом соціальної інтеграції, який сприяє зміцненню горизонтальних зв'язків між родинами захисників, ветеранів і загиблих. Ці неформальні спільноти виконують функції взаємопідтримки, колективного переживання втрати, емоційного підкріплення та формування спільного простору пам'яті [49, с. 48]. Для жінок, чиї чоловіки загинули на фронті, волонтерська діяльність нерідко стає формою продовження їхнього життєвого зв'язку з загиблим, способом збереження сенсу й морального відновлення. Саме в цій площині діяльність соціальних працівників набуває особливого значення: вона має бути спрямована на виявлення таких ресурсів і підтримку їх розвитку через програми соціальної адаптації, психологічного консультування та залучення до громадських ініціатив.

Соціальні зміни, спричинені війною, торкнулися й сфери родинних зв’язків. Для багатьох українців глибоким шоком стала втрата родичів, які проживають у росії, — не лише фізична, а й моральна. Розрив міжособистісних і родинних контактів став наслідком усвідомлення реальності агресії та необхідності громадянського самовизначення. Опитані учасники дослідження свідчать про зламані зв’язки з тими, хто підтримує агресора, та про глибокі внутрішні переживання, що супроводжують цей процес. Для багатьох родин така відмова від спілкування стала символічним актом самоідентифікації, кроком до переосмислення власних цінностей і належності до української національної спільноти.

Розрив із родинними колами, які залишилися по той бік кордону, часто спричиняє емоційну травму, посилює почуття самотності й втрати. У цьому контексті сім’ї загиблих військовослужбовців особливо потребують уваги з боку соціальних інституцій, адже вони переживають множинну втрату — одночасно близької людини, звичного середовища, іноді й частини родинної історії. Соціальна робота з такими сім’ями має спиратися на принципи емпатії, культурної чутливості та надання можливості для соціального самовираження через участь у громадських ініціативах, волонтерстві або діяльності меморіального характеру.

Події після повномасштабного вторгнення радикально змінили характер міжродинних зв’язків між українцями та мешканцями росії. Для багатьох сімей війна стала межею морального вибору, який розділив навіть близьких людей. Значна частина українців свідомо припинила будь-які контакти з родичами, що залишилися на території держави-агресора, сприймаючи мовчання та байдужість до воєнних злочинів як співучасть. Зібрані свідчення демонструють, що для людей, які безпосередньо пережили окупацію, полон або втрату рідних, розрив родинних зв’язків став актом внутрішнього очищення та морального самоствердження. Усвідомлення причин війни та персональної відповідальності за мовчання суспільства-агресора формує новий вимір

громадянської позиції українців і впливає на їхні уявлення про межі родинної лояльності.

Трансформації, що відбуваються в українській сім'ї під час війни, мають системний характер і охоплюють усі сфери її життєдіяльності. Спостерігається модернізація гендерних і соціальних ролей, переосмислення економічних стратегій, зменшення залежності від зовнішніх і родинних зв'язків, а також формування нової ієрархії духовно-моральних цінностей. Ці процеси виявляються особливо виразно в сім'ях військовослужбовців, які пройшли через досвід втрат, поранень, окупації чи вимушеного переселення.

У суспільній свідомості саме сім'я залишається головним простором, де зберігаються моральні орієнтири, взаємна підтримка та віра в майбутнє. Для родин загиблих військовослужбовців це середовище набуває ще глибшого змісту — воно перетворюється на осередок пам'яті, спадкоємності та моральної відповідальності перед тими, хто віддав життя за державу. У цьому контексті соціальна робота з такими сім'ями має поєднувати елементи матеріальної допомоги, психологічного супроводу та підтримки соціальної активності, спрямованої на збереження гідності й відновлення життєвої стійкості, що вимагає цілеспрямованої оптимізації системи соціальної допомоги – від удосконалення процедур доступу до послуг до узгодження міжінституційної взаємодії на національному й місцевому рівнях.

2.2. Групи самодопомоги як елемент системи соціально-психологічного консультування сімей загиблих військовослужбовців

У світовому науковому середовищі групи самодопомоги розглядаються як один із найбільш ефективних методів підтримки людей, які пережили втрату. Ірвін Ялом, аналізуючи механізми групового впливу, підкреслює, що групова взаємодія створює умови для появи «коригувального емоційного досвіду», коли учасники отримують можливість висловлювати переживання, бути почутими й побачити відображення власного досвіду в історіях інших людей. Це сприяє

нормалізації емоційних реакцій та зменшенню відчуття ізоляції, що традиційно супроводжує процес горювання. Такий підхід узгоджується з концепціями К. Роджерса, який наголошував на значенні прийняття, емпатії та безумовної підтримки як чинників психологічного зцілення. У цьому контексті групи самодопомоги постають як один із ключових напрямів оптимізації системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, оскільки поєднують професійний вплив із потенціалом горизонтальної взаємопідтримки.

Український практичний досвід роботи з родинами загиблих у межах діяльності соціальних служб, громадських організацій та благодійних інституцій підтверджує значення групової взаємодії як ресурсу відновлення. Попри відсутність систематичних статистичних досліджень щодо ефективності саме груп самодопомоги для цієї категорії, численні практичні звіти фахівців вказують на те, що учасники таких груп відзначають важливість можливості говорити з іншими людьми, які пережили схожий досвід втрати. Це підсилює відчуття психологічної безпеки та довіри, що є необхідним для поступового виходу зі стану емоційної замкненості. З позицій оптимізації системи соціальної допомоги це створює підґрунтя для інституціоналізації груп самодопомоги як обов'язкового компонента комплексних програм підтримки родин загиблих, а не лише як епізодичної волонтерської практики.

Досвід інших країн, які мають тривалу історію роботи з наслідками воєнних конфліктів, також демонструє значення груп взаємодопомоги у підтримці родин загиблих. В Ізраїлі, США та Великій Британії такі групи розглядають як інструмент відновлення соціальної включеності та формування спільнот, здатних підтримувати одна одну. У наукових публікаціях цих країн наголошується не на кількісних показниках ефективності, а на якісних змінах — відновленні почуття приналежності, зменшенні соціальної ізоляції та посиленні здатності до взаємної підтримки. Саме ці результати є релевантними для українського контексту, у якому групи самодопомоги можуть відігравати роль важливих осередків відновлення соціальної стійкості громад, що переживають наслідки воєнних втрат.

Групи самодопомоги для членів родин загиблих військовослужбовців набувають особливого значення в умовах повномасштабної війни, оскільки вони виконують роль простору, де відбувається поступове відновлення соціальних зв’язків, порушених травмою втрати. Дослідження з психології горювання, зокрема роботи В. Вордена, підкреслюють, що подолання утрати передбачає не лише індивідуальну внутрішню роботу, а й включення у взаємодію з іншими людьми, які здатні розділити досвід болю. У цьому сенсі групи самодопомоги стають одним із механізмів проживання горя у підтримувальному середовищі, що дозволяє учасникам не відчувати себе «відокремленими» від світу, навіть якщо емоційно вони все ще перебувають у стані глибокої травми. Отже, розвиток мережі таких груп може розглядатися як практичний інструмент оптимізації доступності й адресності соціально-психологічної допомоги цій цільовій групі.

У межах груп самодопомоги можна виділити кілька ключових функцій.

- Емоційна функція полягає у вираженні почуттів, переживань, страхів і надій у безпечному середовищі;
- Пізнавальна функція забезпечує обмін інформацією про можливі форми допомоги, нові ресурси, стратегії подолання криз;
- Соціальна функція пов’язана зі створенням відчуття спільності, зниженням самотності та відновленням соціальних контактів;
- Ціннісно-смислова функція дозволяє учасникам знайти нові орієнтири, переосмислити власний життєвий досвід і перетворити травму на джерело внутрішньої сили.

У нашому дослідженні ці функції розглядаються як методологічні орієнтири для оптимізації структури й змісту групової роботи в системі соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців.

На етапі становлення групи особливу роль відіграє фасилітатор — соціальний працівник або психолог, який задає тон комунікації та забезпечує дотримання етичних принципів. Наукові праці Г. Каплана та Л. Шульмана акцентують, що ефективна фасилітація передбачає створення атмосфери

довіри, підтримання емоційної безпеки та запобігання домінуванню окремих учасників, що може перекривати голоси інших. Фасилітатор допомагає групі виробити правила взаємодії, зокрема щодо конфіденційності, поваги до особистих переживань, недопущення осуду та порівняння рівня болю. У міру розвитку групи роль фахівця може відходити на другий план, що відповідає світовим підходам до організації самодопомоги — автономність спільноти вважається показником її психологічної зрілості та здатності до взаємної підтримки.

У сучасній практиці соціальної роботи важливе місце посідає розуміння того, що групи самодопомоги здатні виконувати функцію стабілізації емоційного стану учасників через механізми взаємної ідентифікації та підтримки. Наукові дослідження у сфері травматерапії (наприклад, роботи Б. ван дер Колка) наголошують, що здатність висловлювати емоції в безпечному середовищі знижує інтенсивність стресових реакцій і сприяє інтеграції травматичного досвіду в особисту історію людини. Для членів сімей загиблих військовослужбовців такі механізми особливо значущі, адже їхнє горювання часто супроводжується складними почуттями — не лише смутком, а й гнівом, провиною, тривогою або навіть соромом через власну нездатність «повернутися до нормального життя». Групова взаємодія дозволяє визнати ці емоції природними та спільними для багатьох людей, що сприяє їх поступовому прийняттю.

Крім емоційного виміру, групи самодопомоги мають чітко виражений соціально-ресурсний потенціал. У ході регулярних зустрічей учасники обмінюються інформацією про доступні програми підтримки, соціальні гарантії, правові можливості та ініціативи, які реалізуються як державними структурами, так і громадськими організаціями. Такий обмін знаннями створює ефект «соціального капіталу», про який писав Р. Патнем: горизонтальні мережі довірчих стосунків підсилюють здатність людей діяти спільно та залучати доступні ресурси [46, с.52]. Для сімей загиблих це особливо важливо, оскільки вони нерідко стикаються зі складною процедурою отримання державної

допомоги або не повністю орієнтуються у своїх правах; можливість отримати інформацію від людей у схожій ситуації зменшує відчуття невизначеності й підвищує впевненість у власних силах.

У діяльності груп самодопомоги важливим залишається питання етичного забезпечення процесу взаємодії. Участь людей, які пережили втрату, передбачає високий рівень емоційної вразливості, тому дотримання етичних принципів — конфіденційності, поваги до меж особистості, добровільності участі та недопущення повторної травматизації — є критично необхідним. Професійні стандарти, ухвалені Міжнародною федерацією соціальних працівників (IFSW), наголошують, що фахівець, який супроводжує групу, має забезпечити безпечний простір і бути готовим втручатися у випадках, коли поведінка окремих учасників може завдати шкоди іншим. Етичні аспекти також включають запобігання ситуаціям, коли окремі учасники можуть нав’язувати власні переконання чи оцінювати ступінь переживань інших — такі прояви суперечать принципу рівності, який є основою груп самодопомоги. Системне впровадження етичних стандартів у роботу таких груп є невід’ємною умовою оптимізації якості соціально-психологічних послуг для родин загиблих.

Ще одним напрямом розвитку груп самодопомоги є їх поступова інтеграція в локальні спільноти та інфраструктуру громад. Дослідження у сфері community work показують, що групи взаємодопомоги можуть ставати важливим ресурсом для розвитку соціальної згуртованості та посилення здатності громади реагувати на наслідки воєнних подій. У багатьох громадах України такі групи вже співпрацюють із центрами надання соціальних послуг, ветеранськими просторами, громадськими організаціями та психологічними службами, що дозволяє поєднувати емоційну підтримку учасників із доступом до ширшої системи соціально-психологічних і правових сервісів. Такий формат відповідає сучасним тенденціям розвитку соціальної політики, орієнтованої на міжвідомчу взаємодію та комплексність підтримки.

У сучасних умовах особливої уваги набуває можливість функціонування груп самодопомоги в онлайн-форматі. Цей підхід активно використовується у

світових програмах підтримки осіб, які пережили втрату, і демонструє значний потенціал для України, враховуючи географічну мобільність внутрішньо переміщених осіб, віддаленість окремих громад і складні умови безпеки. Онлайн-групи дозволяють долучати учасників, які через психологічні чи фізичні обставини не можуть відвідувати зустрічі очно. Водночас їх організація вимагає особливих підходів до створення довірчої атмосфери, адже віртуальна взаємодія не завжди забезпечує ті самі механізми невербальної підтримки, що й очні зустрічі. Попри це, міжнародні практики засвідчують, що правильно фасилітовані онлайн-групи можуть бути дієвим доповненням або навіть альтернативою традиційним форматам.

Окремої уваги потребує питання довготривалого впливу груп самодопомоги на процес соціальної адаптації членів родин загиблих військовослужбовців. Дослідження в галузі психології стресу та посттравматичного зростання (зокрема, праці Р. Тедеші та Л. Калгуна) доводять, що здатність людини переосмислити травматичний досвід і знайти в ньому нові смисли часто формується саме у взаємодії з іншими людьми, які здатні розділити цей шлях. У цьому контексті групи самодопомоги сприяють появі умов для поступового переходу від стану глибокої втрати до відчуття внутрішньої стійкості та готовності інтегрувати новий досвід у власне життя. Хоча цей процес індивідуальний і не має універсального алгоритму, спільне проживання болю створює можливості для так званого «соціального контейнерування» — феномену, коли емоційні переживання стають більш регульованими у безпечному груповому середовищі.

Зміцнення соціальних зв’язків у межах груп самодопомоги нерідко призводить до появи ініціатив, спрямованих на підтримку інших членів громади. Спільні волонтерські активності, участь у меморіальних заходах, взаємодія із закладами соціального захисту — усе це є прикладами розширення діяльності груп за межі суто психологічної підтримки. Такі ініціативи формують серед учасників відчуття суспільної значущості та здатності робити внесок у життя громади, що відповідає ідеї соціальної відповідальності, яку

активно розвивають сучасні теоретики соціальної роботи. В українському контексті це набуває особливого змісту, адже родини загиблих військовослужбовців відіграють важливу роль у збереженні пам’яті та формуванні культури солідарності.

Участь у групах самодопомоги також впливає на формування нових моделей поведінки, які допомагають родинам загиблих адаптуватися до змін у соціальному та побутовому житті. Підтримувальне середовище групи дає змогу поступово відновлювати навички взаємодії, що могли бути порушені внаслідок пережитої втрати. Наукові праці у сфері соціальної психології (зокрема, дослідження І. Гофмана та Г. Теджфела) підкреслюють, що групова взаємодія сприяє розвитку відчуття соціальної ідентичності, яке є опорою в подоланні кризових ситуацій. Для членів родин загиблих це означає можливість не лише повернутися до повсякденних взаємин, а й вибудувати їх по-новому, із врахуванням змін у власному емоційному стані та життєвих цінностях.

Важливо, що групи самодопомоги можуть сприяти зниженню ризиків розвитку ускладнених форм горювання. Хоча такі стани потребують професійного клінічного втручання, дослідники наголошують, що рання соціальна підтримка зменшує ймовірність формування патологічних реакцій на втрату. Зокрема, публікації в галузі клінічної психології вказують, що наявність групи соціального оточення, здатної вислухати та підтримати людину, є важливим захисним чинником у період адаптації. У цьому контексті групи самодопомоги виконують функцію «буфера», який пом’якшує інтенсивність переживань і створює умови для своєчасного звернення до фахівців у разі потреби.

Окрім психологічних аспектів, значну роль відіграє відчуття справедливості та визнання, яке формується в межах груп самодопомоги. Теорія соціального визнання А. Гонета підкреслює, що люди потребують підтвердження власної значущості від соціального оточення. Для членів родин загиблих військовослужбовців це особливо важливо: вони нерідко відчувають, що їхній біль є невидимим або недостатньо осмисленим з боку суспільства. У

груповому середовищі учасники отримують можливість висловити почуття, пережити досвід без осуду та отримати підтвердження того, що їхній стан є природним. Це сприяє відновленню почуття власної гідності й посилює внутрішню стабільність.

У міру розвитку групи самодопомоги поступово формується спільний символічний простір, у якому учасники можуть переосмислювати значення втрати та власного життєвого шляху. Символічні практики — згадування важливих подій, обмін історіями про загиблого — виконують функцію інтеграції травматичного досвіду у власну біографію, що описано в працях Р. Неймейєра як «наративна реконструкція». Цей підхід передбачає, що людина може знайти внутрішню опору, коли події, навіть болісні, набувають значення та впорядковуються в особистий життєвий контекст. У межах груп самодопомоги цей процес відбувається природно, завдяки взаємодії між людьми, які перебувають на схожих етапах переживання горя.

Важливою особливістю таких груп є їх здатність створювати простір для підтримання пам’яті про загиблих військовослужбовців у гідний і ненасильницький спосіб. Наукові підходи до меморіальної роботи підкреслюють, що пам’ять про загиблого стає не лише джерелом болю, а й ресурсом, якщо вона інтегрована у позитивний соціальний контекст. У групах самодопомоги цей процес реалізується через спільні ритуали, участь у громадських ініціативах, обговорення способів увічнення пам’яті. Такий підхід дозволяє родинам відчути, що їхній внесок у спільну історію України є важливим і визнаним, що посилює відчуття причетності до ширшої національної спільноти.

Окрім внутрішніх трансформацій, групи самодопомоги відіграють роль у формуванні адвокаційного потенціалу родин загиблих. Поступово, зміцнюючи взаємну підтримку та відчуття спільності, учасники можуть переходити до колективного представлення своїх потреб перед органами державної влади, громадськими організаціями та соціальними інституціями. Досвід інших країн демонструє, що саме групи, об’єднані спільним досвідом травми, здатні

ефективно формулювати запити на покращення соціальної політики, механізмів допомоги чи доступу до послуг. Для українського суспільства це відкриває можливість створення нового рівня діалогу між державою та громадянами, у якому досвід втрати стає не лише особистою трагедією, а й підставою для формування більш чутливої та справедливої системи підтримки. У цьому сенсі групи самодопомоги можуть виступати суб'єктами, що ініціюють зміни та оптимізацію чинних підходів до соціальної допомоги сім'ям загиблих.

Діяльність груп самодопомоги також сприяє формуванню нових стратегій подолання стресу, які учасники засвоюють завдяки обміну досвідом та спостереженню за тим, як інші члени групи долають схожі труднощі. У психологічній літературі цей процес описується як «соціальне навчання» (А. Бандура), тобто засвоєння моделей поведінки через взаємодію та наслідування. У контексті сімей загиблих військовослужбовців це означає, що учасники можуть навчитися нових підходів до організації повсякденного життя, емоційного саморегулювання, спілкування з дітьми чи подолання стресових ситуацій, спираючись на досвід інших людей [57, с.124]. Соціальне навчання особливо важливе тоді, коли людина зіштовхується з радикальними змінами у власному житті та відчуває брак внутрішніх ресурсів для самостійного пошуку рішень.

Крім того, групи самодопомоги здатні посилювати індивідуальні ресурси стресостійкості через механізми, що в літературі позначаються як empowerment — процес внутрішнього підсилення, який допомагає людині відчути власну спроможність впливати на власне життя. Участь у групових обговореннях, отримання підтримки та можливість підтримати інших створюють відчуття контролю над ситуацією, що є фундаментальним для відновлення психологічної рівноваги. За умов горювання це особливо важливо, оскільки втрата часто супроводжується переживанням безсилля. Групове середовище повертає людині відчуття впливу, допомагаючи побачити не лише межі, а й можливості.

У довгостроковій перспективі групи самодопомоги можуть виконувати функцію стабілізації соціального середовища громади. Соціальні теоретики зазначають, що колективне переживання втрат, особливо пов’язаних з воєнними подіями, може спричинити підвищення рівня соціальної напруги та посилення відчуження між різними соціальними групами. Натомість регулярні зустрічі, засновані на принципах емпатії та співучасті, сприяють формуванню атмосфери довіри, яка є важливою передумовою соціального відновлення. У цьому сенсі групи самодопомоги стають не лише інструментом підтримки окремих родин, а й механізмом, що зміцнює соціальну тканину громади, роблячи її більш стійкою до психологічних та соціальних наслідків війни.

Додаткового значення набуває той факт, що в межах груп самодопомоги формуються природні неформальні лідери, здатні взяти на себе відповідальність за організацію зустрічей, підтримку нових учасників, взаємодію з соціальними службами або громадами. Формування таких лідерів співзвучне теоріям соціального капіталу і громадянської активності, які підкреслюють, що спільноти, де є люди, готові брати на себе відповідальність, функціонують більш ефективно та забезпечують вищий рівень підтримки для своїх членів. У випадку сімей загиблих військовослужбовців саме такі лідери можуть стати ключовими координаторами програм підтримки та представниками інтересів родин на місцевому рівні.

З огляду на функціональні та емоційно-смислові можливості, групи самодопомоги становлять один із найважливіших елементів системи соціально-психологічної підтримки родин загиблих. Вони забезпечують унікальний формат взаємодії, у якому професійна допомога поєднується з внутрішньою силою спільного досвіду. На відміну від традиційних форм консультування, групи створюють простір, де людина отримує не лише підтримку фахівця, а й відчуття глибокого людського зв’язку, що зменшує травматичну ізоляцію, притаманну горю. Саме така багатовимірність взаємодії дозволяє групам самодопомоги виконувати роль органічного продовження індивідуального

консультування та формувати умови для довгострокового психологічного відновлення.

У результаті участі в групах у членів родин відбувається поступове зміцнення внутрішніх ресурсів: зростає здатність регулювати емоційний стан, вибудовувати комунікацію в родині, приймати складні почуття й повертатися до соціальної активності. Такі зміни є можливими завдяки поєднанню декількох процесів — емпатійної взаємодії, соціального навчання, обміну практичними порадами, переосмислення досвіду та формування нових життєвих орієнтирів. Усе це створює умови, за яких горе не зникає, але перестає бути всепоглинаючим, поступово інтегруючись у життєвий шлях людини без руйнівного впливу на її соціальне функціонування.

Важливе значення групи мають і для побудови партнерських моделей взаємодії в системі соціальної роботи. Вони демонструють, що учасники можуть виступати не лише отримувачами допомоги, а й активними суб'єктами, здатними підтримувати інших та брати участь у формуванні власної траєкторії відновлення. Такий підхід відповідає сучасним принципам партисипативної соціальної роботи, у центрі якої — співучасть, повага до автономії людини та колективне вироблення рішень. Для родин загиблих це має особливий сенс, адже участь у групі часто стає першим кроком до відновлення активності після періоду глибокого емоційного виснаження.

Завдяки своїй природній здатності формувати простори солідарності групи самодопомоги сприяють і ширшим соціальним процесам — зменшенню відчуження, формуванню культури взаємної підтримки та зміцненню громадської стійкості. У контексті воєнних втрат вони виконують роль «соціальних компенсаторів», які пом'якшують наслідки трагедій, підтримують зв'язок між людьми та сприяють збереженню соціальної рівноваги. Це дозволяє розглядати групи не лише як локальний інструмент допомоги, а як компонент суспільної відбудови, здатний впливати на психологічний клімат у громадах та формувати основи довіри між громадянами.

У підсумку групи самодопомоги постають як сучасний і необхідний формат соціально-психологічної підтримки в умовах війни. Вони поєднують емоційну, соціальну та ціннісну складові, забезпечуючи можливість для глибокого, ненасильницького проживання горя та повернення людини до повноцінної участі в житті громади. Їхня діяльність сприяє не лише індивідуальному зціленню родин загиблих, а й формуванню суспільної культури співчуття й відповідальності, що є ключовим ресурсом на шляху до відновлення країни у післявоєнний період. Це дозволяє розглядати групи самодопомоги як інтегральний елемент системи підтримки, що поєднує професійні підходи соціальної роботи з потужним потенціалом людської солідарності. У такій перспективі групи самодопомоги розглядаються нами як інтегральний елемент оптимізованої системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, що поєднує професійні інтервенції з потужним потенціалом людської солідарності.

2.3. Етичні принципи соціальної роботи з сім'ями загиблих військовослужбовців

Соціальна робота з сім'ями загиблих військовослужбовців належить до найбільш емоційно напружених напрямів професійної діяльності, оскільки фахівець взаємодіє з людьми, чия життєва рівновага порушена глибокою втратою, дезорієнтацією та руйнуванням звичного соціального порядку. У таких умовах кожне слово, жест або управлінське рішення соціального працівника набуває підвищеної етичної значущості, здатної або підтримати процес стабілізації клієнта, або посилити його вразливість. Тому етична компетентність розглядається не лише як характеристика особистості фахівця, а як ключовий інструмент оптимізації всієї системи соціальної підтримки родин загиблих: саме вона дає змогу діяти в умовах високої емоційної чутливості, утримуючи професійну позицію, повагу до унікальності переживання горя та якість прийнятих рішень.

Специфіка взаємодії посилюється тим, що горе, пов’язане з бойовими втратами, нерідко має колективний вимір і супроводжується комплексними переживаннями — почуттям несправедливості, провини, незавершеності або втратою життєвих опор. Тому соціальний працівник має володіти розвиненими навичками етичного спостереження, уважності до вербальних і невербальних сигналів, а також здатністю обирати тактики підтримки відповідно до поточного стану клієнта. Важливо враховувати, що навіть коротка взаємодія може впливати на емоційну стабільність людини, тому етичність тут виконує роль професійного «фільтра», що регулює якість і безпечність допомоги [61, с. 75].

Етичні засади соціальної роботи із родинами загиблих військовослужбовців базуються на загальнолюдських цінностях гуманізму, поваги до людської гідності, справедливості, співчуття, доброзичливості та відповідальності. Проте в умовах воєнних втрат ці принципи набувають особливої глибини, оскільки йдеться не лише про допомогу окремій людині, а про відновлення духовних і соціальних основ її життя.

Першим і найважливішим принципом є повага до людської гідності. Кожен член сім’ї загиблого має власну історію переживання втрати, власний спосіб реагування на біль, і завдання соціального працівника — визнати цю унікальність без оцінювання. Практика показує, що в умовах горя люди можуть виявляти емоційну нестійкість, дратівливість або відчуження. Етична позиція фахівця полягає у прийнятті цих проявів як природної частини процесу адаптації, а не як перешкоди до співпраці. Визнання права людини на її почуття, її спосіб горювання є виявом глибокої поваги до особистості, що втратила найдорожче.

Повага до гідності вимагає також утримання від будь-яких порівнянь досвіду різних сімей, оскільки темп і форма горювання залежать від багатьох чинників — характеру стосунків із загиблим, попереднього життєвого досвіду, сили соціальної підтримки та внутрішніх ресурсів особистості. Соціальний працівник має уникати узагальнень, стереотипів і припущень щодо того, як

«має» поводитися людина в ситуації втрати. Натомість важливо формувати атмосферу безумовного прийняття, у якій клієнт може відкрито висловлювати емоції, не побоюючись осуду або коригування своїх проявів.

Визнання людської гідності передбачає також забезпечення психологічного простору, у якому родина може формулювати власні потреби та очікування. Фахівець не має права тиснути на клієнта або прискорювати його адаптацію, навіть якщо певні реакції здаються надто інтенсивними чи затяжними. Важливо пам’ятати, що гідність у ситуації горя проявляється через право людини на власний шлях, унікальний спосіб проживання втрати та власне бачення підтримки, яка їй потрібна. Саме така позиція соціального працівника формує взаємну довіру, що є основою ефективного супроводу в умовах глибоких психологічних переживань.

Не менш важливим є принцип емпатії, який вимагає від соціального працівника здатності до глибокого розуміння внутрішнього стану іншої людини. Емпатія у цьому контексті не зводиться до співчуття чи жалю, а передбачає активне слухання, відчуття контексту, уважність до невербальних сигналів, м’якість інтонацій і щирість ставлення. Вона дозволяє створити атмосферу довіри, у якій клієнт може відверто говорити про свій біль. Водночас етична емпатія потребує внутрішньої зрілості фахівця — уміння співпереживати, не занурюючись у чужий біль настільки, щоб втратити професійну дистанцію. Баланс між емоційним залученням і професійною стриманістю є запорукою стабільності фахівця і безпеки клієнта.

Емпатія в роботі з сім’ями загиблих військовослужбовців має особливий вимір, оскільки ці родини часто переживають комплексний спектр емоцій — від гострого болю до гніву, провини, шоку чи емоційного оніміння. Завдання фахівця полягає у здатності розпізнати ці стани і правильно їх інтерпретувати, не спрощуючи і не знецінюючи переживань клієнта. Наукові підходи до кризової допомоги підкреслюють, що емпатія в умовах травми є формою професійної підтримки, яка дозволяє людині знизити напруження, відчути себе почутою та усвідомити природність власних реакцій. Тому соціальний

працівник має бути уважним не лише до слів клієнта, а й до пауз, уникання тем, зміни тону, що є важливими діагностичними сигналами.

Водночас етична емпатія передбачає вміння фахівця утримувати власні емоції в «робочому стані», не допускаючи вторинної травматизації або надмірного перенесення почуттів клієнта на себе. Це потребує високого рівня саморефлексії, регулярної супервізії та навичок саморегуляції, які дозволяють зберігати професійну ясність і стабільність. Таким чином, емпатія в соціальній роботі з родинами загиблих — це не спонтанне емоційне реагування, а виважена професійна практика, що поєднує глибоке розуміння людини зі здатністю підтримати її так, щоб не створити додаткової психологічної вразливості ані для клієнта, ані для самого фахівця.

Особливої уваги потребує принцип конфіденційності. Робота з сім’ями загиблих військових передбачає обговорення особистих, часто інтимних переживань, пов’язаних не лише зі смертю близького, а й із міжособистісними стосунками, сімейними конфліктами, матеріальними труднощами. Збереження конфіденційності є безумовним обов’язком фахівця. Порушення цього принципу може спричинити втрату довіри, поглиблення психологічної травми, а в окремих випадках — повторну ізоляцію сім’ї від соціального середовища. Конфіденційність має не лише правовий, а й етичний вимір — це вираз поваги до гідності людини і визнання її права на приватність навіть у найскладніших життєвих обставинах.

Дотримання конфіденційності є важливим також тому, що сім’ї загиблих військовослужбовців нерідко потрапляють у поле посиленого суспільного інтересу та інформаційного тиску. У ЗМІ, соціальних мережах і громадських дискусіях часто виникають публічні звернення, запити чи спроби отримати додаткову інформацію щодо обставин служби або загибелі військового. Соціальний працівник у таких ситуаціях виконує роль своєрідного «етичного запобіжника», який захищає сім’ю від стороннього втручання, запобігає маніпуляціям і контролює межі розголошення інформації. Це особливо

важливо, оскільки родина може бути емоційно нестабільною й не завжди здатною критично оцінити наслідки поширення певних даних.

Крім того, конфіденційність охоплює не лише збереження інформації, а й вміння правильно працювати з документами, запитами інших установ і міжвідомчою взаємодією. Фахівець має чітко розмежовувати, яка інформація є необхідною для юридичних процедур, а яка — належить до приватної сфери і не може бути передана без згоди клієнта. Важливо, щоб соціальний працівник відкрито пояснював сім'ї, як саме зберігаються їхні дані, кому вони можуть бути передані й з якою метою. Така прозорість не лише формує довіру, а й забезпечує відчуття контролю у клієнта, що є критичним фактором стабілізації в умовах травматичної втрати.

Наступним важливим положенням є принцип недискримінації та рівності. Сім'ї загиблих військовослужбовців належать до вразливої соціальної категорії, але їх не можна сприймати як об'єкти жалю чи патерналістської турботи. Завдання соціального працівника полягає в тому, щоб підтримати гідність клієнта, визнаючи його активним суб'єктом власного життя. Це означає відмову від будь-яких стереотипів, пов'язаних із статтю, віком, релігійними переконаннями, місцем проживання чи соціальним статусом. Етична практика передбачає повагу до культурної та індивідуальної різноманітності, до особистих способів переживання втрати та до системи цінностей кожної сім'ї.

У контексті соціальної роботи з родинами загиблих принцип недискримінації також включає відмову від ідеалізованих чи формалізованих уявлень про роль членів такої сім'ї в суспільстві. Часто ці родини потрапляють під вплив суспільних очікувань — від «обов'язкової стійкості» до «героїчного образу», що створює додатковий моральний тиск. Етичність полягає у здатності фахівця протидіяти подібним наративам і розглядати клієнта як людину зі своїми конкретними потребами, а не як носія символічного статусу. Важливо, щоб соціальний працівник не допускав прихованої дискримінації у вигляді патерналізму, надмірної опіки або припущень щодо того, що сім'я потребує

«особливого» ставлення замість рівноправної та професійно зваженої допомоги [45, с.157].

Недискримінація передбачає також усвідомлення структурних бар'єрів, які можуть посилювати вразливість різних груп всередині родини — зокрема жінок, людей похилого віку чи дітей. Соціальний працівник має діяти так, щоб забезпечити рівний доступ до послуг, можливостей і ресурсів для кожного члена родини, незалежно від його соціального чи фізичного стану. Це включає уважність до мовних бар'єрів, освітнього рівня, особливостей комунікації, а також уникнення припущень щодо «типових» ролей чи поведінкових моделей. Таким чином, принцип недискримінації в роботі з родинами загиблих — це не лише юридична вимога, а глибокий етичний підхід, спрямований на підтримку автономії, гідності та рівноправності кожної людини в умовах складної життєвої кризи.

Важливе місце у професійній взаємодії займає принцип автономії клієнта. Навіть у кризових ситуаціях людина зберігає право приймати рішення щодо свого життя. Соціальний працівник не має права нав'язувати свої уявлення про правильні дії, не повинен керувати клієнтом, а лише підтримує його у самостійному виборі. Цей принцип є особливо важливим під час консультування, коли фахівець може спокушатися «дати пораду», керуючись власним досвідом. Проте істинна допомога полягає у тому, щоб допомогти людині знайти власне рішення і зміцнити віру у власну спроможність долати труднощі.

Повага до автономії клієнта передбачає визнання того, що навіть у стані глибокого горя людина не втрачає здатності мислити, оцінювати, відмовлятися або погоджуватися на певні види допомоги. Для соціального працівника це означає необхідність утримуватися від директивних висловлювань, натомість надавати інформацію, моделювати можливі сценарії та ставити відкриті запитання, які сприяють відновленню внутрішнього контролю клієнта. Такий підхід відповідає сучасним методам кризової інтервенції, де особлива увага

приділяється відновленню суб’єктності людини, яка пережила втрату, та зменшенню відчуття безпорадності, що часто супроводжує горе.

Принцип автономії також має практичний вимір, який полягає в підтримці права клієнта на власний темп адаптації та на прийняття рішень, що відповідають його культурним, духовним і сімейним цінностям. Соціальний працівник має поважати різні стилі реагування на втрату — від активності до тимчасового відсторонення — і не інтерпретувати їх як неправильні або деструктивні. Підтримуючи автономію, фахівець допомагає людині зміцнювати внутрішні ресурси та формувати впевненість у тому, що вона здатна керувати своїм життям навіть у складних умовах. Це створює основу для довготривалої адаптації та сприяє стійкості родини в умовах післятравматичних змін.

У роботі з сім’ями загиблих військовослужбовців особливе значення має принцип ненасильницької комунікації. Він передбачає, що жодна дія фахівця не повинна порушувати емоційні, психологічні чи духовні межі клієнта. Це стосується як форми спілкування, так і тем, які обговорюються під час консультування або супроводу. Соціальний працівник має право зупинити розмову, якщо бачить, що вона провокує надмірний біль чи може викликати повторну травматизацію. У центрі етичної взаємодії завжди має бути безпека — психологічна, емоційна і навіть фізична.

Ненасильницька комунікація у цьому контексті означає не лише обережність у словах, а й усвідомлену позицію фахівця, спрямовану на створення простору, де клієнт не відчуває тиску, нав’язування готових рішень чи оцінювання своїх переживань. Соціальний працівник має бути уважним до мікросигналів — напруження, уникання теми, зміни тону голосу, прискореного дихання — які вказують на те, що межу безпеки клієнта наближають або перетинають. Такий підхід опирається на сучасні уявлення про травмоорієнтовану практику, де пріоритет надається повазі до емоційної саморегуляції людини, що пережила втрату, і недопущенню будь-якого повторного психологічного ушкодження.

Невід’ємним етичним орієнтиром є принцип професійної відповідальності. Соціальний працівник зобов’язаний діяти в межах своєї компетенції, розуміючи межі власних можливостей. У разі необхідності він має право залучати інших спеціалістів — психологів, юристів, медиків, духовних осіб. Відповідальність також передбачає обов’язок постійного професійного саморозвитку, участі у супервізіях, етичних колегіях, обговореннях складних випадків. Це допомагає зберігати моральну стійкість і запобігати професійному вигоранню, що є поширеним ризиком у роботі з травматизованими групами.

Професійна відповідальність у контексті роботи з сім’ями загиблих охоплює також зобов’язання забезпечити якість соціальних послуг відповідно до чинних стандартів і науково обґрунтованих методів. Кожне рішення, яке приймає соціальний працівник, має ґрунтуватися на доказових підходах, а не на особистих поглядах або інтуїтивних уявленнях. Це особливо важливо в умовах емоційно насичених ситуацій, коли працівник може піддаватися спокусі діяти імпульсивно або керуватися власними переконаннями. Етична відповідальність вимагає стриманості, аналітичності та здатності критично оцінювати ефективність і доцільність кожної інтервенції.

Крім цього, принцип професійної відповідальності включає турботу про власний психоемоційний стан. Робота з родинами, що пережили втрату, неминуче пов’язана з високою емоційною напругою, і саме тому працівник має своєчасно розпізнавати ознаки перевантаження, звертатися за супервізією та використовувати внутрішні та зовнішні ресурси підтримки. Саморегуляція, вміння встановлювати здорові професійні межі та запобігання переносу емоцій клієнтів на себе є частиною етичної відповідальності, яка забезпечує не лише стійкість фахівця, а й безпеку клієнта. Такий підхід гарантує, що соціальна робота з родинами загиблих здійснюється професійно, стабільно та відповідально, незалежно від складності конкретної ситуації.

Важливою частиною етичної взаємодії є принцип соціальної справедливості. Родини загиблих військовослужбовців мають право на гідне ставлення, на доступ до ресурсів і послуг, на відновлення соціального статусу.

Завдання соціального працівника полягає не лише у наданні підтримки, а й у захисті прав клієнтів, у сприянні створенню умов, за яких кожна сім'я почуватиметься частиною суспільства, а не його маргінальною групою. У цьому контексті етична діяльність фахівця має також громадянський вимір — відстоювання принципів рівності, відкритості та гуманності в соціальній політиці.

Соціальна справедливість у роботі з родинами загиблих передбачає активну позицію фахівця у виявленні структурних бар'єрів, які можуть обмежувати їхню участь у соціальному житті: бюрократичні труднощі, нерівний доступ до соціальних послуг, регіональні диспропорції, нестачу інформації про доступні програми підтримки. Етичний обов'язок соціального працівника полягає у тому, щоб сприяти усуненню цих бар'єрів, забезпечувати прозорість процедур, підтримувати клієнтів у захисті їхніх прав та сприяти формуванню справедливих механізмів соціальної допомоги. Це робить соціального працівника не лише індивідуальним помічником сім'ї, а й посередником між родиною та системою державних інститутів.

Серед важливих моральних орієнтирів у цій сфері є принцип людяності. Він вимагає, щоб професійна допомога не перетворювалася на формальність. У роботі з горем неможливо бути ефективним, якщо відсутня щирість. Людяність проявляється у простих, але глибоких речах — у щирому співчутті, у мовчанні поруч, коли слова зайві, у готовності бути поруч без оцінки і поспіху. У таких моментах фахівець не лише виконує професійний обов'язок, а й реалізує гуманістичну місію соціальної роботи як професії, що покликана підтримувати людяність у суспільстві навіть у найважчі часи.

Принцип людяності має і професійний зміст, оскільки є ключовою умовою створення терапевтичного альянсу — довірливого контакту між клієнтом та соціальним працівником. Дослідження у сфері кризової підтримки показують, що саме досвід безумовного прийняття з боку фахівця допомагає людині пережити почуття ізоляції, яке часто супроводжує втрату. Людяність передбачає здатність бачити не лише біль клієнта, а й його внутрішню гідність,

потенціал та право на власні складні емоції. Для фахівця це означає необхідність уникати будь-яких форм формалізму, стандартизованих фраз чи механічних процедур, натомість залишаючись уважним до того, що відбувається «тут і зараз» у житті конкретної сім'ї.

Застосування етичних принципів у роботі з сім'ями загиблих військовослужбовців формує професійне середовище довіри та поваги, створює умови для глибокого відновлення особистості, а також сприяє зміцненню морального потенціалу самої спільноти. Дотримання цих засад забезпечує цілісність соціальної роботи як гуманістичної практики, у якій поєднуються професійні знання, моральна зрілість і здатність до співпереживання. Етична культура соціального працівника стає тим невидимим фундаментом, на якому вибудовується шлях до зцілення, примирення з втратою і відновлення внутрішньої сили родини. Саме завдяки цьому етичному виміру соціальна робота з родинами загиблих перетворюється з формальної допомоги на акт справжнього людського співбуття, у якому професіоналізм і людяність стають єдиним цілим.

Етичні принципи, реалізовані на практиці, забезпечують не лише психологічну стабілізацію сім'ї, але й формують основу для її подальшої соціальної інтеграції. Коли родина отримує досвід поважного, чутливого та професійного ставлення, вона швидше відновлює віру у соціальні інституції, у справедливість і в здатність громад підтримувати своїх членів у кризі. Це має значення не тільки для окремої сім'ї, але й для суспільства загалом, адже сприяє зміцненню соціального капіталу — довіри, взаємоповаги та почуття включеності. Такий ефект особливо важливий у воєнний і післявоєнний період, коли суспільна згуртованість стає критичною умовою відновлення.

У ширшому вимірі дотримання етичних принципів у роботі з родинами загиблих зміцнює моральні орієнтири самої професії соціальної роботи. Воно підвищує її авторитет, формує високі стандарти взаємодії та задає еталон для міжвідомчої роботи з травмованими групами населення. Етична практика стає тим механізмом, який перетворює соціальну роботу на інструмент не лише

підтримки, а й соціальної справедливості, громадянської солідарності та довготривалої суспільної стійкості.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1. Методологія дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців

Сучасні умови життя сімей загиблих військовослужбовців в Україні формуються під впливом поєднання воєнних, соціальних та психологічних чинників, що значною мірою ускладнюють процес їхньої адаптації після втрати. Воєнні дії призводять до глибоких трансформацій у структурі родини, позбавляючи її не лише близької людини, а й стабільності, відчуття безпеки та звичного життєвого укладу. Для багатьох сімей смерть військовослужбовця стає не лише особистою трагедією, а й переломним моментом, після якого звичні соціальні ролі руйнуються, коло підтримки зменшується, а емоційні та матеріальні ресурси різко виснажуються. У цих умовах ризики соціальної ізоляції, поглиблення психологічної травми та втрати життєвих перспектив посилюються, створюючи додаткові виклики для системи соціальної допомоги.

Особливого значення набуває дослідження потреб таких родин у їхньому реальному контексті — з урахуванням того, як вони переживають горе, які ресурси використовують для відновлення та які форми підтримки виявляються найбільш ефективними. У цьому аспекті важливу роль відіграє діяльність Вараського центру соціальних служб і послуг, зокрема відділення соціально-психологічної допомоги сім'ям Захисників і Захисниць. Саме тут відбувається систематичне надання соціальних і психологічних послуг, робота груп самодопомоги та функціонування різних програм підтримки, що створює унікальні умови для ґрунтовного та достовірного дослідження. Спостереження за динамікою стану родин, їхніми запитами, активністю у різних формах

взаємодії дозволяють сформувати цілісне уявлення про спектр їхніх потреб і рівень відповідності наявних послуг цим потребам.

Участь у групах самодопомоги, яка є ключовим елементом роботи Центру, створює додатковий аналітичний ресурс для вивчення потреб родин. Члени сімей, що долучаються до таких груп, мають можливість не лише отримувати підтримку, а й проговорювати власні переживання, рефлексувати над змінами у своєму житті та відкрито формулювати очікування щодо соціальних послуг. Це дає змогу отримати автентичний, глибоко емоційний і структурований матеріал, який відображає як індивідуальний досвід горювання, так і спільні закономірності, притаманні більшості сімей. Таким чином, саме поєднання системної підтримки Центру, функціонування груп самодопомоги та участі родин у соціальних програмах створює підґрунтя для проведення комплексного дослідження, здатного виявити як явні, так і приховані потреби цієї вразливої категорії населення.

Особливої уваги потребує вивчення того, як участь у програмах Центру — передусім у групах самодопомоги — впливає на емоційний стан, рівень соціальної підтримки, здатність до подолання ізоляції та формування відчуття безпеки у сімей, що пережили втрату. Групи самодопомоги створюють простір, де учасники можуть висловити свої переживання, отримати емоційну підтримку та віднайти спільність досвіду з іншими родинами. Саме тому емпіричне дослідження взаємодії учасників цих груп дозволяє оцінити, наскільки такі програми сприяють процесам адаптації, зниженню інтенсивності стресових реакцій, відновленню соціальних зв’язків і переосмисленню власних ресурсів. Аналіз залученості членів родин до груп самодопомоги дає можливість побачити, які аспекти психологічної та соціальної підтримки є найбільш значущими для їхнього відновлення.

У рамках практичного дослідження було визначено низку цілей і завдань, які дозволяють комплексно оцінити ефективність соціально-психологічної допомоги, що надається Центром. Основна мета полягала у з’ясуванні того, яким чином участь у програмах відділення — особливо в групових формах

роботи — впливає на ключові компоненти адаптації родин: емоційний стан, здатність до саморегуляції, рівень соціальної включеності, доступ до підтримки та відчуття захищеності. Дослідження було спрямоване на виявлення змін, які відбуваються в учасників унаслідок регулярної участі у групах самодопомоги та взаємодії з фахівцями Центру, а також на визначення тих напрямів підтримки, які потребують подальшого розвитку. Такий підхід дає змогу оцінити не лише формальну ефективність послуг, а й реальний вплив психосоціальних програм на якість життя, психологічну стійкість та соціальну адаптованість родин загиблих військовослужбовців.

Відповідно до поставленої мети було визначено комплекс завдань дослідження, що окреслюють ключові напрями емпіричного аналізу потреб сімей загиблих військовослужбовців. Першим завданням стало виявлення особливостей соціальної та психологічної адаптації членів родин до та після участі у програмах підтримки, які реалізує Вараський центр соціальних служб і послуг, особливо — у групах самодопомоги. Це завдання передбачає дослідження динаміки емоційного стану, змін у рівні соціальної включеності, відчуття безпеки та стратегіях подолання горя. Другим завданням було вивчення змін у суб’єктивному відчутті підтримки, спроможності самостійно долати труднощі та готовності до взаємодії з соціальним оточенням. Окрему увагу приділено аналізу чинників, що сприяють або перешкоджають адаптації: доступності соціальних послуг, якості взаємодії з фахівцями, ролі групової підтримки, а також особистісним і сімейним ресурсам. Сукупність цих завдань дозволяє всебічно оцінити вплив соціально-психологічної допомоги на процеси відновлення родин після втрати.

Емпірична частина дослідження проводилася на базі Вараського центру соціальних служб і послуг, який здійснює системну підтримку сімей Захисників і Захисниць. Саме тут реалізуються програми індивідуального консультування, соціального супроводу та груп самодопомоги, що створює сприятливі умови для вивчення реальних потреб родин у цілісному контексті їхнього повсякденного життя.

У дослідженні взяли участь члени сімей загиблих військовослужбовців — вдови, батьки та повнолітні діти, які відвідують групи самодопомоги Центру. Вибір саме цієї категорії респондентів є обґрунтованим з огляду на їхню вразливість, глибину переживань та потребу в різноплановій підтримці. Крім того, учасники груп самодопомоги володіють досвідом регулярної взаємодії з фахівцями та іншими членами спільноти, що дозволяє отримати більш глибокі, осмислені й рефлексивні свідчення. Загальна кількість учасників становила 12 осіб, що забезпечило достатню можливість для якісного аналізу, збереження індивідуальної глибини та одночасного виявлення повторюваних тенденцій. Така вибірка дозволила врахувати різні сценарії переживання втрати, різні типи сімейної структури та різний рівень залученості в соціальні програми Центру.

Для емпіричного дослідження було використано комплекс методів, спрямованих на виявлення суб’єктивних потреб, емоційних реакцій, динаміки адаптації та досвіду взаємодії родин із системою підтримки. Основними методами стали інтерв’ю та фокус-групові дискусії. Поєднання цих двох підходів дозволило отримати з одного боку — індивідуальні історії, а з іншого — узагальнені групові оцінки й колективні способи переживання втрати. Така комбінація методів забезпечує широту та глибину аналітичного поля, дозволяючи співставляти особистісні переживання з груповим досвідом і практиками взаємодопомоги.

Інтерв’ю були обрані як основний інструмент для збору індивідуальних даних, оскільки вони дають змогу виявити ключові аспекти адаптації родин після втрати: емоційний стан, переживання горя, рівень соціальної підтримки, відчуття захищеності, досвід взаємодії з соціальними інституціями. Гайд інтерв’ю був побудований так, щоб охопити чотири центральні виміри: емоційно-психологічні потреби, соціальні та інформаційні запити, досвід участі у програмах Центру та оцінку ефективності груп самодопомоги. Структура інтерв’ю передбачала як відкриті запитання, що дозволяли респондентам вільно описувати власні переживання, так і цільові уточнення для поглибленого аналізу окремих аспектів.

Блоки інтерв’ю охоплювали питання про інтенсивність переживання втрати, наявність або відсутність відчуття соціальної ізоляції, роль родичів і найближчого оточення у процесі підтримки, а також досвід взаємодії з Центром до та після участі у групах самодопомоги. Окремий набір запитань стосувався відчуття психологічної безпеки у групі, змін у комунікативних навичках, залученості в життя громади та усвідомлення власних ресурсів. Учасники також оцінювали, наскільки участь у групі допомогла їм зменшити емоційне напруження, розширити коло спілкування та повернути відчуття підтримки.

Для фіксації змін у стані та потребах респондентів було використано прості самооцінювальні індикатори, які дозволяли учасникам порівняти свій емоційний та соціальний стан «до» і «після» участі у програмах підтримки. Респонденти оцінювали власний рівень емоційного напруження, відчуття ізольованості, доступність підтримки, а також ступінь довіри та безпеки, що виникли завдяки участі у групах самодопомоги.

Додатково було застосовано фокус-груповий підхід, у межах якого відбулося колективне обговорення досвіду участі в групах самодопомоги та отриманні інших послуг Центру. Груповий формат дав змогу учасникам усвідомити спільність переживань та ідентифікувати типові тенденції, що проявляються серед різних сімей: зміни у відчутті безпеки, послаблення емоційної напруги, формування нових соціальних зв’язків. Саме поєднання індивідуальних інтерв’ю із груповими дискусіями дозволило отримати всебічну картину адаптаційних процесів — від внутрішніх переживань до групових механізмів підтримки, які є характерними для сімей, що пережили втрату.

Процедура збору даних будувалася на основі дотримання ключових етичних вимог досліджень у сфері соціальної роботи. Перед початком інтерв’ю та фокус-груп учасникам було чітко пояснено мету дослідження, його значення для вдосконалення системи підтримки, принципи конфіденційності та добровільності участі. Було підкреслено, що респонденти мають право не відповідати на окремі запитання, зробити паузу або припинити участь на будь-якому етапі без будь-яких наслідків для їхнього подальшого отримання

соціальних послуг. Особливу увагу приділено попередженню повторної травматизації: у випадку емоційного перенавантаження респонденти могли звернутися до психолога Центру одразу після завершення участі.

Усі зібрані матеріали були піддані ретельному якісному аналізу, що дозволило виявити ключові смислові блоки у висловлюваннях учасників. Особлива увага приділялася відтворенню логіки переживань респондентів, співвідношенню індивідуального досвіду з колективними тенденціями, а також тим аспектам, які безпосередньо впливають на формування потреб у соціальній підтримці. Такий підхід дав змогу не лише описати наявні проблеми, але й зрозуміти їх глибинні психологічні та соціальні причини, що є важливим для формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення системи допомоги.

Обрана методологія дослідження дала змогу всебічно охопити досвід членів сімей загиблих військовослужбовців, поєднавши індивідуальні та групові перспективи сприйняття втрати, потреб та джерел підтримки. Комплексне застосування інтерв'ю та фокус-груп забезпечило глибину та достовірність отриманих результатів, що створює науково обґрунтовану основу для подальшого аналізу та розробки практичних рекомендацій у пункті.

3.2. Аналіз результатів дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців

Аналіз матеріалів інтерв'ю та фокус-груп дозволив виявити низку закономірностей, що характеризують потреби, емоційний стан та динаміку психологічного відновлення членів сімей загиблих військовослужбовців. У дослідженні взяли участь 12 осіб — родичі загиблих захисників. Такий склад вибірки дав змогу зафіксувати широкий спектр переживань та потреб, характерних для різних ролей у родинній системі.

Першим важливим результатом стало виявлення виразного рівня емоційної вразливості респондентів у період до початку участі у програмах

Центру. Зокрема, 75% опитаних повідомили про стійке відчуття самотності й ізольованості, 67% — про часті емоційні зриви та різкі коливання настрою, а 58% — про труднощі зі сном та відчуття виснаження. Для багатьох респондентів характерними були переживання гнівних реакцій (42%), що є типовою фазою горювання, а також почуття провини (33%), пов'язане з пережитою втратою. Ці дані свідчать про те, що більшість учасників увійшли до програм Центру вже у стані значного емоційного виснаження та зниженого психологічного ресурсу.

Не менш істотним є показник соціальної ізоляції. 75% респондентів до початку участі у групах самодопомоги обмежували контакти з оточенням, уникаючи великих зібрань, нових людей або навіть звичного кола спілкування. Деякі учасники описували власний стан як «замикання» або «втечу від людей». Лише 25% повідомили про регулярне спілкування поза межами родини, що підкреслює високий ризик соціального відчуження внаслідок пережитої втрати.

Аналіз потреб респондентів показав, що ключовими запитами були:

- емоційна підтримка (83%);
- можливість безпечного обговорення переживань (75%);
- потреба у спілкуванні з людьми з подібним досвідом (67%);
- відчуття прийняття та відсутності осуду (67%);
- потреба в інформаційній підтримці щодо прав і соціальних гарантій (58%).

Ці результати свідчать, що потреби мали комплексний характер — поєднання емоційних, соціальних та інформаційних запитів.

Особливо показовими є зміни, зафіксовані після участі у групах самодопомоги та індивідуальних консультаціях. За результатами підсумкового опитування, 83% респондентів повідомили про зниження інтенсивності емоційної напруги, 75% — про зменшення проявів самотності, а 67% — про покращення здатності контролювати емоційні реакції. Учасники фокус-груп зазначали, що завдяки регулярним зустрічам вони почали відчувати «внутрішню опору», «заспокоєння», «більшу впевненість у власному стані».

Другим важливим напрямом дослідження стала оцінка змін у соціальній поведінці учасників після долучення до груп самодопомоги. До початку участі понад 75% респондентів зазначали, що майже не виходили за межі повсякденних необхідних маршрутів, а 50% уникали будь-яких соціальних зібрань. Після трьох місяців участі у зустрічах Центру ситуація змінилася: 67% респондентів почали частіше виходити з дому, 58% — повідомили про відновлення контактів з друзями або родичами, а 42% стали брати участь у заходах Центру поза межами груп самодопомоги (майстер-класи, спільні ініціативи, зустрічі пам'яті). Респонденти наголошували, що участь у групі створює «причину вийти з дому» та формує відчуття потрібності, яке було частково втрачено після загибелі близької людини.

Важливою виявилася і динаміка формування соціальних зв'язків між учасниками. Близько 75% респондентів повідомили, що знайшли в групі людей, з якими продовжують спілкуватися поза зустрічами, а 42% назвали когось із групи «важливою людиною, якій можна довіритися». Такий ефект не є випадковим: спільність досвіду втрати, відкритість до емоцій та безпечне середовище сприяють появі елементів групової згуртованості, яка суттєво підтримує процес адаптації. У матеріалах фокус-груп часто звучали слова: «ми тут розуміємо одне одного без пояснень», «я не боюся сказати те, що ніде більше не скажу».

Аналіз інтерв'ю також продемонстрував, що участь у групах сприяє переосмисленню власної ролі в житті та зміні особистих установок щодо пережитого горя. 58% респондентів зазначили, що почали по-іншому ставитися до власного процесу горювання — більше як до індивідуального шляху, який не потребує сорому або приховування. 42% почали розглядати участь у групі як крок до «перебудови життя» чи «пошуку нового сенсу». Для значної частини учасників важливим стало усвідомлення, що емоційні реакції — природні, що їх поділяють інші, і що ці реакції не свідчать про слабкість. Це свідчить про формування більш адаптивного ставлення до власного переживання втрати.

Позитивні зрушення торкнулися і здатності респондентів звертатися по допомогу. Якщо до початку участі лише 25% опитаних зверталися за психологічною або соціальною підтримкою, то після кількох місяців роботи цей показник підвищився до 58%. Учасники зазначали, що участь у групі допомогла подолати сором, страх бути незрозумілим або осудженим, а також змінила уявлення про фахову допомогу як про «останню надію» на більш реалістичне та підтримувальне бачення фахівця як партнера у процесі відновлення.

Не менш важливим результатом стала зміна сприйняття майбутнього. До участі в програмах Центру близько 68% респондентів зазначали, що не уявляють свого життя «після втрати», тоді як після участі у групах 58% повідомили про появу хоча б короткострокових планів (повернення до роботи, догляд за дітьми, участь у місцевих ініціативах). Хоча такі зміни не є одномоментними, їх поява свідчить про поступове відновлення здатності до планування та життєвої перспективи, що є ключовим елементом успішної адаптації.

Аналіз інтерв’ю засвідчив, що важливою сферою потреб для членів сімей загиблих військовослужбовців є доступ до достовірної інформації щодо соціальних гарантій, процедур оформлення документів, можливостей матеріальної та юридичної підтримки. Близько 67% респондентів зазначили, що на початку процесу вони не мали достатніх знань про свої права та можливості, а інформацію доводилося «виборювати самостійно». У фокус-групах лунали твердження, що інформаційні бар’єри посилюють емоційний стрес, «змушують почуватися беззахисними» або «загубленими» у системі. Після регулярної взаємодії з фахівцями Центру 48% учасників повідомили про відчуття більшої впевненості у питаннях соціально-правового захисту, а 33% — про готовність самостійно орієнтуватися в окремих процедурах.

Водночас дослідження виявило низку бар’єрів, що можуть ускладнювати повноцінне отримання підтримки. Психологічні бар’єри — сором, недовіра, страх бути неправильно зрозумілим — були характерними для понад половини

респондентів (58%). Учасники зазначали, що інколи «важко говорити про біль», «неможливо зібратися з думками» або «страшно показати свою слабкість». Не менш значущими були організаційні бар'єри, пов'язані з транспортною доступністю, нестачею часу через роботу або догляд за дітьми. Приблизно 33% учасників хоча б раз пропускали зустрічі через організаційні труднощі, що свідчить про необхідність більш гнучких форматів підтримки.

Окремої уваги заслуговує групова динаміка, яка стала ключовим механізмом позитивних змін. Учасники фокус-груп часто описували ефект «відзеркалення», коли досвід інших допомагав зрозуміти власні переживання та природність емоційних реакцій. Близько 75% респондентів зазначили, що почали краще усвідомлювати власні потреби та емоції саме завдяки обговоренням у групі, а 58% — що отримали цінні стратегії подолання складних станів від інших учасників. Для частини респондентів група стала «опорним середовищем», у якому формувалися нові навички взаємодії та відновлювалася здатність просити й приймати допомогу.

Дослідження також продемонструвало позитивні зміни в самоідентифікації учасників. Якщо на початку роботи більшість респондентів визначали себе передусім через втрату («мати загиблого», «вдова», «родина героя»), то після участі у групах самодопомоги все більше учасників почали підкреслювати інші аспекти свого життя — роль батьків, працівників, активних членів громади. Така трансформація була характерна для 42% респондентів, що свідчить про поступове повернення до багатовимірного бачення власної особистості, яке раніше було затьмарене пережитою трагедією.

Важливим результатом є і зміна ставлення до пошуку підтримки. Якщо на початку дослідження лише 25% респондентів вважали звернення по допомогу «нормальною практикою», то після участі в програмах Центру цей показник зріс до 67%. У фокус-групах звучали твердження, що допомога «не робить слабким», а є «необхідним етапом відновлення». Це свідчить про формування нової культури взаємної підтримки та зниження стигматизації психологічної допомоги серед сімей загиблих.

Узагальнюючи, результати дослідження вказують на те, що участь у групах самодопомоги та програмах психосоціальної підтримки Вараського центру сприяє:

- зменшенню емоційної напруги;
- відновленню здатності до соціальної взаємодії;
- покращенню розуміння власних переживань;
- формуванню нових джерел підтримки;
- переосмисленню життєвих перспектив;
- підвищенню готовності звертатися по допомогу.

Ці тенденції свідчать про те, що групи самодопомоги можуть відігравати ключову роль у системі соціальної підтримки сімей загиблих військовослужбовців, забезпечуючи ефекти, які складно досягти виключно індивідуальним консультуванням.

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що участь сімей загиблих військовослужбовців у діяльності Вараського центру соціальних служб має комплексний позитивний ефект, який охоплює емоційний, соціальний, поведінковий і мотиваційний виміри. Отримані дані свідчать, що групи самодопомоги не лише зменшують інтенсивність емоційної напруги та самотності, а й сприяють формуванню нових соціальних зв’язків, відновленню здатності до взаємодії з оточенням і переосмисленню власної ролі у житті після втрати. Зміни у ставленні до пошуку підтримки, зростання довіри до фахівців і розвиток більш стійкого бачення власного майбутнього свідчать про те, що групові форми роботи забезпечують ефекти, які виходять далеко за межі короткотермінового психологічного розвантаження. Вони формують довготривалу основу для адаптації та інтеграції сімей загиблих у життя громади. На основі цих результатів можливо окреслити конкретні напрями вдосконалення системи підтримки.

3.3. Розробка рекомендацій щодо оптимізації системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців

Розроблення рекомендацій ґрунтується на результатах емпіричного дослідження, проведеного у Вараському центрі соціальних служб, які продемонстрували виразну потребу в комплексній, багатовимірній та довготривалій підтримці сімей загиблих військовослужбовців. Отримані дані засвідчили, що переживання втрати супроводжується глибокими змінами в емоційній, соціальній та поведінковій сферах життя людини, а системні бар’єри – психологічні, організаційні та інформаційні – істотно ускладнюють процес адаптації. У цьому контексті рекомендації мають бути спрямовані не лише на усунення виявлених недоліків, а й на зміцнення вже існуючих ефективних практик Центру, забезпечуючи їх стійкість, доступність і здатність відповідати реальним потребам сімей.

Результати дослідження свідчать, що один із ключових бар’єрів у доступі до соціально-психологічної допомоги має організаційний характер. Частина респондентів повідомляла про труднощі з відвідуванням зустрічей через робочий графік, сімейні обов’язки або транспортні обмеження. Тому доцільним є впровадження гнучкого формату надання послуг: проведення груп та консультацій у вечірній час, створення альтернативних онлайн-форматів, запровадження можливості короткотривалих візитів для кризового реагування. Такий підхід дозволить охопити більшу кількість сімей і уникнути ситуацій, коли допомогу не отримують ті, хто її найбільше потребує.

Аналіз результатів дослідження показав, що значна частина членів сімей загиблих військовослужбовців вступає у взаємодію з Центром уже у стані глибокої емоційної вразливості, виснаження та соціальної ізоляції. У зв’язку з цим важливим напрямом удосконалення системи допомоги є розширення спектра психологічних послуг, зокрема запровадження регулярного індивідуального супроводу для тих, хто переживає гострі або затяжні реакції горя. Такий супровід має включати як класичні консультації, так і

короткострокові кризові втручання, що дозволяють стабілізувати стан клієнтів у моменти емоційних загострень.

Доцільним є також запровадження регулярної психологічної діагностики, яка дасть змогу фахівцям своєчасно виявляти погіршення емоційного стану, формувати індивідуальні траєкторії підтримки та запобігати розвитку вторинних психологічних ускладнень, таких як депресивні розлади, хронічна тривожність або дисфункціональні моделі поведінки. Окрему увагу варто приділити роботі з почуттям провини, гнівом та амбівалентними емоціями, які були характерні для значної частини учасників інтерв'ю.

Зважаючи на те, що респонденти часто повідомляли про труднощі зі зверненням по допомогу через страх осуду або небажання «турбувати інших», важливим завданням є зниження психологічних бар'єрів. Це може бути реалізовано через проведення тематичних тренінгів та майстер-класів, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, подолання стресу, формування здорових копінг-стратегій. Психоедукаційні заняття допоможуть учасникам краще розуміти власні реакції та зменшити рівень внутрішнього тиску.

Не менш важливою є підтримка самих фахівців Центру. Робота з родинами загиблих — це психологічно виснажливий напрям, пов'язаний із високим ризиком професійного вигорання. Тому рекомендовано забезпечити регулярні супервізії, інтервізії та професійні тренінги для персоналу. Це сприятиме підвищенню якості допомоги, збереженню етичності роботи та підтримці емоційної стійкості фахівців.

Групи самодопомоги виявилися одним із найефективніших інструментів відновлення, оскільки саме вони створюють безпечний простір для обміну досвідом, зниження емоційної ізоляції та формування відчуття приналежності до спільноти. Враховуючи це, доцільно розширити мережу групових форматів, орієнтуючись на різні категорії членів сімей: вдови, батьки, брати й сестри, дорослі діти загиблих. Такий підхід забезпечить глибшу релевантність тематики та можливість обговорювати специфічні проблеми кожної групи.

Важливим кроком є посилення підготовки фасилітаторів груп, які мають володіти спеціальними навичками роботи з травмою, кризовими станами та груповою динамікою. Фасилітатори повинні не лише підтримувати атмосферу довіри, а й вміти коректно реагувати на емоційні загострення, запобігати домінуванню окремих учасників та стимулювати рівноправну участь усіх членів групи.

Доцільним є введення цільових тематичних циклів, які фокусуються на конкретних аспектах життя після втрати: робота з гнівом, переживання провини, побудова майбутнього, збереження пам’яті, виховання дітей у контексті втрати. Це дозволить структурувати групову роботу та забезпечити поступовий рух від усвідомлення до адаптації.

Досвід фокус-груп показав, що учасники груп самодопомоги часто підтримують одне одного поза межами Центру. Тому рекомендовано розвивати горизонтальні ініціативи, заохочуючи учасників ставати взаємними партнерами підтримки. Це сприятиме формуванню сталих мікроспільнот, здатних забезпечити підтримку навіть після завершення участі у формальних програмах.

Результати інтерв’ю показали, що значна частина сімей загиблих військовослужбовців стикається з труднощами в отриманні достовірної та доступної інформації щодо соціальних гарантій, юридичних процедур і можливостей державної підтримки. Для подолання цього бар’єра доцільним є створення комплексних інформаційних пакетів, які міститимуть чіткі, зрозумілі інструкції щодо оформлення документів, покрокові алгоритми дій та контакти відповідальних служб. Такий пакет може бути оформлений у друкованому та електронному форматах, що забезпечить його доступність для різних категорій отримувачів.

Важливим напрямом є організація регулярних інформаційних зустрічей та консультацій за участю юристів, представників органів місцевого самоврядування, соціальних працівників та психологів. Учасники дослідження неодноразово наголошували на тому, що відсутність достовірної інформації

посилює їхню тривожність і робить процес взаємодії з державними структурами більш виснажливим. Регулярні зустрічі дозволять зменшити рівень невизначеності та допоможуть родинам відчувати себе більш захищеними та впевненими.

Доцільним також є створення і підтримка онлайн-платформи або консультаційного чату, доступного через месенджери. Тут члени сімей могли б отримувати оперативні відповіді на свої запитання, уточнювати інформацію та знаходити контакти фахівців. Така система забезпечить більш гнучкий та швидкий доступ до інформації, що є особливо важливим для людей, які проживають у сільських районах або мають обмежені фізичні можливості.

Дослідження показало, що важливим ресурсом відновлення для сімей загиблих є можливість брати участь у громадських та волонтерських ініціативах. Виявлено, що понад половина респондентів готові долучатися до діяльності, яка вшановує пам’ять загиблих або допомагає іншим родинам у подібній ситуації. Це свідчить про потенціал розвитку микроспільнот взаємодопомоги, де члени родин можуть підтримувати одне одного на основі спільного досвіду.

У зв’язку з цим доцільно розширити програми, спрямовані на залучення сімей загиблих до громадського життя, зокрема у форматі меморіальних подій, творчих проєктів, соціальних акцій, тематичних майстер-класів або волонтерської діяльності. Досвід таких ініціатив доводить, що участь у громадсько значущих заходах сприяє відновленню відчуття причетності, соціальної значущості та контролю над власним життям.

Іншим перспективним напрямом є створення механізмів «партнерських сімей», коли родини з подібним досвідом об’єднуються у малі групи взаємної підтримки. Це дозволяє отримати додатковий рівень емоційної і соціальної підтримки поза межами Центру. Такі мікроспільноти можуть поступово трансформуватися у стійкі осередки взаємодопомоги, що забезпечують підтримку навіть у кризових ситуаціях.

Важливо також налагоджувати системну співпрацю з установами культури, спорту, творчими майстернями, освітніми закладами громади. Залучення до мистецьких, оздоровчих або навчальних активностей сприяє відновленню ресурсності, відкриває нові можливості для дозвілля та допомагає членам сімей повернутися до активного суспільного життя.

Результати дослідження свідчать, що потреби сімей загиблих значно виходять за межі психологічної підтримки та стосуються ширшої інфраструктури соціальної захищеності. На державному рівні доцільно посилити нормативну базу щодо довготривалого супроводу таких родин, передбачивши стабільне фінансування програм групової роботи, кризового консультування та соціального супроводу. Важливо, щоб такі програми мали чіткий статус, а не реалізовувались «за залишковим принципом».

Окремим завданням є розвиток міжрегіонального обміну досвідом між громадами та соціальними службами. Створення мережі професійної комунікації дозволить поширювати ефективні практики, розробляти стандартизовані підходи та уникати дублювання неефективних рішень.

Узагальнюючи наведені рекомендації, можна стверджувати, що вдосконалення системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців потребує одночасного зміцнення інституційної спроможності соціальних служб, розширення спектра психосоціальної підтримки, активного залучення громади та посилення державних гарантій. Результати дослідження засвідчили, що потреби цих родин мають комплексний характер і охоплюють емоційний, соціальний, правовий, інформаційний та ресурсний виміри. Саме тому ефективна система підтримки має поєднувати індивідуальні та групові формати роботи, кризові й довготривалі інтервенції, професійну допомогу та механізми взаємодопомоги. Запропоновані заходи спрямовані на формування цілісного середовища безпеки, у якому сім’ї загиблих можуть відчувати підтримку не лише у період гострого горя, але й на всіх етапах подальшого життя. Упровадження таких підходів сприятиме підвищенню ефективності роботи соціальних служб, зменшенню ризиків

повторної травматизації та зміцненню соціальної стійкості громад, що особливо важливо в умовах триваючих воєнних втрат та суспільних трансформацій.

ВИСНОВКИ

Актуальність проведеного дослідження обумовлена потребою формування науково обґрунтованої, чутливої та ефективної системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців в умовах триваючих воєнних дій, глибоких соціальних трансформацій та зростання масштабів колективної травми. Гіпотеза роботи ґрунтувалася на припущенні, що ефективність системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців значно зросте за умови її формування на засадах комплексності, адресності та міжвідомчої координації, із поєднанням матеріальної підтримки, психосоціального супроводу та реабілітаційних заходів.

У першому розділі було здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних засад функціонування системи соціальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців. Вивчення сучасних підходів дозволило уточнити ключові поняття роботи — «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна допомога», «військовослужбовці», «сім’я загиблого військовослужбовця» — та розкрити їхній взаємозв’язок у структурі соціальної роботи в умовах війни. Теоретичний аналіз дав змогу дійти висновку, що підтримка сімей загиблих потребує інтегрованого підходу, який поєднує психологічну, соціальну, правову й емоційну складові та базується на принципах гуманності, етичності, професійної відповідальності та поваги до гідності людини.

Другий розділ був присвячений розкриттю теоретичних аспектів функціонування груп самодопомоги та етичних принципів роботи з сім’ями загиблих. На основі критичного аналізу було з’ясовано, що групи самодопомоги виконують низку важливих функцій: нормалізацію переживань, взаємну підтримку, формування відчуття безпеки, зменшення ризику повторної травматизації та емоційного виснаження. Виявлено, що етична культура соціального працівника — конфіденційність, ненасильницька комунікація, емпатійність, недискримінаційність і професійна автономія — є визначальним

чинником ефективності роботи з родинами загиблих та забезпечує довіру, емоційну стабільність і психологічний захист учасників.

У третьому розділі проведено практичне дослідження потреб членів сімей загиблих військовослужбовців, що реалізовано на базі Вараського центру соціальних служб у відділенні соціально-психологічної допомоги сім'ям Захисників і Захисниць. Застосування напівструктурованих інтерв'ю та фокус-груп дозволило зафіксувати комплексний спектр потреб учасників, серед яких домінували: потреба у психологічній підтримці, відчуття емоційної виснаженості, потреба у безпечному середовищі для висловлення переживань, запит на підтримку з боку «рівних за досвідом» та потреба у відновленні соціальних контактів. Було встановлено, що участь у групах самодопомоги має чіткий позитивний вплив на емоційний стан, зменшує інтенсивність переживання горя, сприяє поверненню відчуття внутрішньої рівноваги, знижує рівень соціальної ізоляції та посилює відчуття приналежності до спільноти.

Емпіричні результати підтвердили, що саме групові форми роботи є найбільш ефективними для подолання психологічних труднощів, формування нових способів соціальної поведінки та відновлення внутрішніх ресурсів родин загиблих. Учасники наголошували на важливості можливості «бути почутими», «говорити з тими, хто розуміє без слів», отримувати підтримку в атмосфері довіри та відсутності оцінювального ставлення. Також з'ясовано, що на ефективність допомоги значною мірою впливають професійні навички фасилітаторів, їхня здатність утримувати емоційні межі, попереджувати повторну травматизацію та забезпечувати етичну безпеку.

Підсумовуючи результати роботи, можна стверджувати, що гіпотеза дослідження підтвердилася: комплексний психосоціальний супровід є дієвим механізмом підтримки сімей загиблих. Він сприяє зниженню рівня емоційної напруги, підвищенню стресостійкості, формуванню почуття спільності, відновленню соціальної активності та покращенню загального психоемоційного стану.

Отримані результати доводять, що оптимізація системи соціальної допомоги сім’ям загиблих має базуватися на інтеграції професійних методів соціальної роботи, розвитку мережі груп самодопомоги, створенні спеціалізованих програм психосоціального відновлення, забезпеченні підготовки фахівців та формуванні сталої міжвідомчої взаємодії. Запровадження людиноцентричного, етично виваженого та науково обґрунтованого підходу дозволить створити систему підтримки, здатну забезпечити не лише подолання наслідків втрати, а й відновлення особистісної цілісності, соціальної включеності та гідного життя родин, які зазнали непоправної втрати внаслідок війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агарков О. А. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Запоріжжя : вид. комплекс АТ «Мотор-Січ», 2015. 487 с.

2. Артеменко А., Батаєва, К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. – Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.

3. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян : навч. посіб. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 246 с.

4. Бевзенко Л., Бєлєнок О., Бойко Н. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колект. моногр. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

5. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

6. Бондаренко Н. О. Соціальна діагностика : підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ : Академія, 2021. 240 с.

7. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96 с.

8. Борисова Ю. В. Методологія та методи соціальних досліджень: навчальний посібник. Київ: ДЦССМ, 2003. 218 с.

9. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький: Поліграфіст, 2018. 372 с.

10. Васильченко О. А. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку. Грані. 2013. № 12. С. 31-37.

11. Віцукаєва К. М. Соціальний супровід клієнта : навч. посіб. Одеса : Вид. Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 322 с.

12. Вознюк Н. До питання про поняття та види державних соціальних допомог. *Актуальні проблеми цивілістики. Історико-правовий часопис*. 2014. № 2(4). С.64-69.

13. Гацко В., Савісько М., Петринка Х. Управління на основі даних в територіальних громадах: проблеми та рішення. Київ: Київська школа економіки, 2023. 136 с.

14. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінол.-понятійн. слов./ М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. Київ : МАУП, 2005. 560 с.

15. Голуб О., Кузьменко Є. Порадник висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа / Рада Європи. Київ, 2020. 20 с.

16. Горбатих В. В. Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С.48–52.

17. Гордієнко Є. П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. Вісник НАДУ. *Соціальна і гуманітарна політика*. 2020. № 1. С. 86-94.

18. Дубич К. В. Вступ до соціальної допомоги : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 224 с.

19. Дьоміна Л. Д., Ральникова І. А. Психологічне здоров’я та захисні механізми особистості. Київ, 2015. 357 с.

20. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

21. Єрьоміна Л. Є. Практикум з соціальної роботи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2017. 140 с.

22. Заєц С. С. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» в схемах і таблицях : навч. посіб. Умань : ВІЗАВІ, 2016. 58 с.

23. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

24. Капська А.Й., Пеша І.В., Міхеєва О.Ю., Соляник М.Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім’ями: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 328 с.

25. Карпенко О. Г., Романова Н. Ф. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 408 с.

26. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми: посібник. Київ : Обнова компані, 2017. Ч. І. 256 с.

27. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим унаслідок стресових, травмівних подій: досвід, узагальнення, висновки. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія та психотерапія.* 2015. Т. 3, вип. 11. С. 8–33.

28. Коляда Н. М., Левченко Н. В. Технології соціальної роботи Ч.1. Теоретичний курс : навч. посіб. Умань : ВІЗАВІ, 2018. 338 с.

29. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства : навч. посіб. Херсон : Айлант, 2016. 256 с.

30. Кулик І. В. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 235 с.

31. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

32. Кучеренко С. Порадник із питань реалізації соціальних гарантій військовослужбовців. Київ : Гнозіс, 2021. 80 с.

33. Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. 2-ге вид. Київ: Каравела, 2014. 368 с.

34. Луппо С. Є. Психологія екстремальних та кризових ситуацій : навч. посіб. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ - друк», 2010. 96 с.

35. Мацько В. А. Соціальне забезпечення учасників АТО: шляхи вдосконалення організаційного управління. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3 (41). С. 75–81.

36. Мітіна С. В. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Гельветика, 2020. 435 с.

37. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник: у 2-х кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. Київ : Либідь, 2006. 560 с.

38. Петреченко С., Бомбергер І. Права членів сім'ї учасника ато на пільги: теорія та практика. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки.* 2020. № 4.

39. Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 83.

40. Полторак Л. Ю. Соціальна робота з різними групами клієнтів. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 136 с.

41. Поляничко А. О., Гончаренко О. В., Знобей О. В. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.

42. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

43. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота : пріоритети та стандарти : навч. посіб. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.

44. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. Вісник АПСВ. 2015. № 1. С. 6-11.

45. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

46. Система соціального захисту в Україні: навч. посіб. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. О.О. Матрос. Умань: Візаві, 2021. 175 с.

47. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. / І. В. Пєша та ін. Київ : Компринт, 2023. 449 с

48. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, Книга 4, 2002. 536 с.

49. Соціальний супровід ветеранів ато/оос у процесі їх реінтеграції та адаптації до умов сучасного соціуму : метод. рек. / Т. Коленіченко та ін. ; ред. Т. Коленіченко. Київ : Гнозіс, 2021. 160 с.

50. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців: посібник / Т. Ф. Алєксєєнко, Д. Д. Бибик, Л. В. Гончар, Т. Ю. Куниця. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.

51. Соціологія : терміни, поняття, персоналії : навч. словник–довідник / укл. : В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. / за заг. ред. В. М. Пічі. Львів : «Новий Світ 2000», 2002. 480с.

52. Тимошенко Н. Є. Вступ до спеціальності : соціальна робота : навч. посіб. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 245 с.

53. Трощинський В. П., Скуратівський В. А., Кравченко М. В. Соціальна і гуманітарна політика : підручник. Київ : Вид-во НАДУ, 2016. 792 с.

54. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 575 с.

55. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 248 с.

56. Файчук О. Л. Соціальна робота з сім’ями : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 52 с.

57. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. Методи соціального консультування різних категорій сімей та осіб. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2021. № 67. С. 122–127.

58. Чубук Р. В. Теорія соціальної роботи : методичні вказівки. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 76 с.

59. Шапошникова І. В., Макар М. М. Інноваційні соціальні технології у роботі з учасниками бойових дій. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка.* 2024. № 3.

60. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

61. Юрків Я. І. Використання методів групової роботи в громаді в умовах воєнного стану /за заг.ред.проф. О.О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 281 с.

62. Яригіна Є.П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель: монографія: Монолит, 2016. 196 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

БЛАНК НАПІВСТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю

Дослідження потреб сімей загиблих військовослужбовців у Вараському центрі соціальних служб

Дякую вам за готовність взяти участь в інтерв'ю. Метою нашого дослідження є краще розуміння потреб сімей загиблих військовослужбовців та умов, які сприяють або перешкоджають отриманню якісної соціально-психологічної підтримки.

Усі ваші відповіді є конфіденційними та будуть використані лише з науковою метою. Ви можете не відповідати на будь-яке запитання або зупинити інтерв'ю в будь-який момент.

---

2. Соціально-демографічний блок

1. Ваш вік: _____

2. Ваш статус у родині загиблого військовослужбовця (дружина, мати, батько, брат/сестра тощо): _____

3. Скільки часу минуло від моменту втрати? _____

4. Чи проживаєте ви разом з іншими членами родини?

o Так / Ні

o Якщо так — з ким саме?

_____

3. Емоційний стан та переживання втрати

1. Як ви можете описати свій емоційний стан у період після втрати?

2. Які переживання для вас були найскладнішими?

3. Чи змінився ваш емоційний стан останнім часом? Якщо так — яким чином?

Продовження Додатку А

4. Що допомагає вам справлятися з емоційними труднощами?

---

4. Соціальна підтримка та взаємодія з оточенням

1. Чи отримували ви підтримку від родичів, друзів, громади?
   - Яка саме підтримка була корисною?
2. Чи були ситуації, коли ви відчували нестачу підтримки?
3. Як змінилося ваше спілкування з оточенням після втрати?
4. Чи відчували ви соціальну ізоляцію або уникання з боку інших людей?

---

5. Досвід взаємодії з Вараським центром соціальних служб

1. Як ви дізналися про Центр та його послуги?
2. Які форми підтримки Центру ви отримували? (індивідуальні консультації, групи самодопомоги, юридичні послуги тощо)
3. Наскільки вони відповідають вашим потребам?
4. Які форми допомоги були для вас найбільш цінними? Чому?

---

6. Досвід участі у групах самодопомоги

1. Чи брали ви участь у групах самодопомоги Центру?
   - Якщо так, що спонукало вас приєднатися?
2. Які враження у вас залишилися після перших зустрічей?
3. Що змінилося у вашому стані або поведінці з часом?
4. Які елементи групової роботи були найбільш корисними?
5. Чи відчували ви підтримку з боку інших учасників групи?
6. Що б ви хотіли змінити або додати в роботі таких груп?

---

7. Потреби та бар’єри у отриманні допомоги

1. Яких видів підтримки вам бракує сьогодні?

Продовження Додатку А

2. З якими труднощами ви зіштовхувалися під час спроб отримати допомогу?
3. Чи є бар’єри, пов’язані з емоційним станом (сором, страх, недовіра)?
4. Чи є бар’єри, пов’язані з організаційними чинниками (час, доступність, інформація)?
5. Які проблеми у вашому житті залишаються нерозв’язаними?

---

8. Очікування щодо системи підтримки

1. Якою ви бачите ідеальну систему допомоги для сімей загиблих військовослужбовців?
2. Які зміни ви вважаєте необхідними у роботі Центру?
3. На які потреби, на вашу думку, інституції звертають недостатньо уваги?
4. Яка підтримка могла б реально покращити ваше повсякденне життя?

---

9. Завершальний блок

1. Чи є щось важливе, що ви хотіли б додати?
2. Як ви оцінюєте свою участь у дослідженні?
3. Чи хотіли б ви бути поінформованими про результати дослідження?

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Фартушна Оксана Іванівна, студентка 2 курсу, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «Соціальна робота» освітньо-професійна програма «Соціальна робота», адреса електронної пошти dn020286SOI@gmai.com.

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Оптимізація системи соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата Підпис_____ПІБ Фартушна О.І.

Дата Підпис_____ПІБ Глазунов В.В.